

USLUGE PO MJERI: ANALIZA PRISTUPA
SISTEMU PODRŠKE (USLUGAMA
ZDRAVSTVENE ZAŠTITE, POLICIJE I
PRAVOSUĐA, SOCIJALNE ZAŠTITE) IZ
PERSPEKTIVE ŽENA, PRIPADNICA
MARGINALIZOVANIH GRUPA, KOJE SU
PREŽIVJELE NASILJE

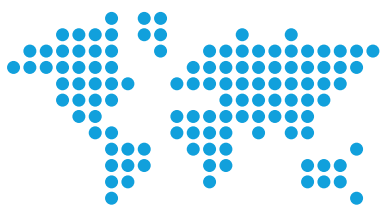

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Izradu ove publikacije je finansijski podržala Evropska unija. Odgovornost za sadržaj preuzima program „Sprječavanje nasilja na ženama u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj: Sprovođenje normi, mijenjanje stavova“, a stajališta iznesena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Evropske unije. Stajališta iznesena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Izvršnog odbora UN Women ili država članica Ujedinjenih nacija. Odrednice u ovoj publikaciji ne ukazuju na mišljenje o pravnom statusu niti jedne države, teritorije, vlade, ili granice. Tekst publikacije nije uređen prema zvaničnim izdavačkim standardima i UN Women se odriče odgovornosti za eventualne greške.

USLUGE PO MJERI: ANALIZA PRISTUPA
SISTEMU PODRŠKE (USLUGAMA
ZDRAVSTVENE ZAŠTITE, POLICIJE I
PRAVOSUĐA, SOCIJALNE ZAŠTITE)
IZ PERSPEKTIVE ŽENA, PRIPADNICA
MARGINALIZOVANIH GRUPA, KOJE SU
PREŽIVJELE NASILJE

Sarajevo, 2019

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Zahvaljujem se sociologinji Tatjani Žarković i socijalnoj radnici Olgi Stojković, koje su nesebično doprinijele da se prikupe relevantni podaci za ovo istraživanje i obrade na način koji je omogućio da se kompleksno pitanje interseksijske dostupnosti mehanizama zaštite od nasilja za žene, koje pripadaju marginalizovanim grupama, sagleda iz više stručnih perspektiva.

Hvala od srca i svim službenicima u centrima i službama za socijalni rad, policijskim upravama, tužilaštvima, sudovima i domovima zdravlja, koji su pored svog redovnog posla izdvojili vrijeme i odgovorili na upitnike, a koji su pomogli da dobijemo što realniju sliku o društvenom problemu koji smo istraživali.

Posebnu zahvalnost osjećam prema deset predivnih žena koje smo intervjuisali i koje su provele značajno vrijeme dijeleći s nama svoja iskustva, znanja i stavove.

Nadam se da svi skupa dajemo doprinos budućnosti u kojoj su sve žene u Bosni i Hercegovini zaštićene od nasilja i podržane na način koji odgovara njihovim potrebama.

*Tanja Mandić Đokić
Autorica*

SADRŽAJ

UVOD	9
Problem koji se istražuje i razmatra	9
Definicija termina	10
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	12
PREGLED POSTOJEĆIH ISTRAŽIVANJA I PUBLIKACIJA	14
Teoretski, politički i zakonski okvir	14
Pregled izvještaja, istraživanja i publikacija vezanih za temu nasilja u porodici iz perspektive žena iz marginalizovanih društvenih grupa	16
ANALIZA PRIKUPLJENIH PODATAKA	21
Analiza podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici dostupnih u institucijama	21
Analiza odgovora na upitnike	22
Analiza dubinskih intervju sa pripadnicama marginalizovanih grupa	29
Interno raseljene žene	30
Žene sa invaliditetom	31
Žene treće životne dobi	33
Romkinje	33
Žene iz ruralnih sredina	35
Primjeri dobre prakse iz perspektive žena iz marginalizovanih grupa	37
Analiza medijskih izvještaja o nasilju nad ženama koje pripadaju marginalizovanim grupama	38
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	40
Preporuke	42
LITERATURA	44
LISTA SKRAĆENICA	46

UVOD

PROBLEM KOJI SE ISTRAŽUJE I RAZMATRA

Nasilje nad ženama je široko rasprostranjeni oblik kršenja ljudskih prava, koji šteti kako pojedincima i porodicama, tako i društvu u cjelini. Kada govorimo o prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i nasilja nad ženama, govorimo o problemu koji zahvata cjelokupnu populaciju nezavisno od imovinskog statusa, nacionalne ili religijske pripadnosti, stepena obrazovanja, mjesta stanovanja i slično. To je problem koji ne poznaje hijerarhije i pogađa sve društvene grupe. U Bosni i Hercegovini (BiH) skoro svaka druga žena je doživjela bar neki oblik nasilja nakon što je navršila 15 godina.¹

S druge strane, sama pomoć i pristup uslugama podrške i različitim institucijama (npr. zdravstvo, policija i pravosuđe, socijalna zaštita) pitanje je hijerarhije i pozicioniranosti u društvu. Praksa pokazuje da pomoć i podrška nisu dostupne svima u jednakoj mjeri. Takvo stanje dovodi do toga da su marginalizovane grupe žena u BiH (žene romske nacionalnosti, žene s invaliditetom, žene iz ruralnih sredina, interno raseljene žene i starije žene), u smislu prevencije i zaštite od nasilja, gurane u stranu. To je vidljivo u zvaničnim dokumentima, strategijama i akcionim planovima, gdje se te grupe i ta pitanja vrlo kratko i površno spominju. Zakonski, politički i strateški okvir BiH za zaštitu od nasilja u porodici je rodno neutralan, a nasilje u porodici je regulisano zakonodavstvom (entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici, Krivični zakon BiH i entitetski krivični zakoni) koje propisuje mehanizme za zaštitu od nekoliko oblika nasilja u porodici (fizičko nasilje, psihološko nasilje, verbalni napad, uhođenje, ekonomsko nasilje i zapostavljanje djece i starijih osoba). Međutim, zakonski okvir u BiH nije u potpunosti usklađen s međunarodnim instrumentima kao što je Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), niti sve njene građanke imaju jednak pristup sistemu usluga zaštite od nasilja.

¹ Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH. Agencija za ravnopravnost spolova, 2013. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_prevalenca.pdf. Zadnji put pristupljeno 5. 6. 2018.

Nadalje, na što više osnova je marginalizacija utemeljena (npr. žena s invaliditetom iz ruralne sredine), to je teže pristupiti uslugama sistema odgovora na nasilje.

UN Women studije² su pokazale da se administrativni podaci o slučajevima nasilja u porodici u BiH ne prikupljaju na dosljedan i ujednačen način. Svaka institucija uključena u postupanje u slučajevima nasilja prikuplja podatke o tim slučajevima i dostavlja listu svom nadležnom ministarstvu. Podaci koji postoje nisu razvrstani prema marginalizovanim grupama. Takva praksa utiče na (ne)razumijevanje uticaja nasilja u porodici i nasilja nad ženama na društvo, i posljedice koje ima za žene koje pripadaju posebno marginalizovanim grupama u BiH. Nedostatak administrativnih podataka dodatno onemogućava donošenje javnih politika na osnovu stvarnog stanja, i prepreka je učinkovitom zalaganju za poboljšanje kvaliteta i pristupa uslugama.

Ključnim se čini usaglašeno, sveobuhvatno i multisektorsko djelovanje svih institucija i ključnih aktera u prepoznavanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i nasilja nad ženama, a posebno u prepoznavanju specifičnih potreba žena pripadnica marginalizovanih grupa. Takav pristup je ključan kako bi se obezbijedila sigurnost žrtava, sprečavanje reviktimizacije, kao i adekvatno procesuiranje počinilaca. Zadatak ovog istraživanja je ispitati kako to trenutno funkcioniše, koliko su poznate obaveze, procedure i kako u praksi žene pristupaju mehanizmima za prijavljivanje slučajeva i uslugama za zaštitu, a naročito kako tim uslugama pristupaju pripadnice marginalizovanih grupa. Cilj je dodatno istražiti gdje postoji prostor za unapređenje institucionalnog okvira i djelovanja civilnog društva u cilju zaštite žena od nasilja, kad su u pitanju pripadnice marginalizovanih grupa.

² Analiza koštanja nasilja u porodici: procjena troškova multisektorskog odgovora na nasilje u porodici na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini, UN Women, 2018, https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2019/05/bosnia%20and%20herzegovina%20domestic%20violence/analysis%20of%20the%20cost_eng_final_compressed.pdf?la=en&vs=4459; Pregled multisektorskog odgovora na nasilje u porodici na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini, UN Women, 2018.

DEFINICIJA TERMINA

Nasilje nad ženama smatra se „kršenjem ljudskih prava i oblikom diskriminacije žena i označava sva djela rodno zasnovanog nasilja koja rezultiraju ili će rezultirati ili je vjerovatno da će rezultirati tjelesnom, seksualnom, mentalnom ili ekonomskom štetom ili patnjom žena, uključujući prijetnje takvim djelima, prisilno ili namjerno lišavanje slobode, bez obzira da li se javljaju u privatnom ili javnom životu“.³

Nasilje u porodici „podrazumijeva sva djela fizičkog, seksualnog, psihološkog ili ekonomskog nasilja koje se javlja u porodici ili domaćinstvu ili između bivših ili sadašnjih bračnih drugova ili partnera, bez obzira da li je počinitelj dijelio ili dijeli isti stan sa žrtvom“.⁴

Marginalizovanim grupama žena smatramo „žene koje pripadaju društvenim grupama koje su na periferiji društvenih zbivanja i imaju otežan ili onemogućen pristup društvenim dobrima, uslugama i ostvarivanju prava, a vezano za to što su ženskog spola/roda u kombinaciji sa drugim socijalnim faktorima kao što su socijalni, ekonomski, etnički, zdravstveni i kulturološki status“.⁵ Ne ulazeći dublje u teorijske debate koje se vode vezano za definisanje socijalne isključenosti i socijalne marginalizacije, kao polaznu osnovu prihvatit ćemo definiciju kojom se „pod socijalnom marginalizacijom podrazumijevaju procesi, uključujući tržište rada i sistem socijalne zaštite, pod kojim su individue, domaćinstva, zajednice, pa čak i cijele socijalne grupe gurnute preko ili se drže na marginama društva“.⁶

U kontekstu ovog istraživanja bavimo se sljedećim marginalizovanim grupama žena: **Romkinje, interno raseljene žene, žene s invaliditetom, žene starije životne dobi i žene iz ruralnih sredina.** To ne znači da ne postoje druge društveno marginalizovane grupe žena, ali smo se u ovom istraživanju

opredijelili za tih pet društvenih grupa žena, čiji je nepovoljan položaj u društvu istaknut i u Konvenciji za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), kao i u Zaključnim zapažanjima na kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju ove konvencije iz 2013. godine⁷. U komentaru broj 37. CEDAW komitet izražava zabrinutost za različite ugrožene grupe žena, među kojima posebno ističe: Romkinje, interno raseljene žene, žene iz ruralnih sredina, žene s invaliditetom i žene starije životne dobi, navodeći da su te grupe žena podložnije siromaštvu i riziku od ukrštenih oblika diskriminacije.

Rodna ravnopravnost je u prvom planu Razvojne agende 2030. Ciljevi održivog razvoja izdvajaju unapređenje ravnopravnosti kao poseban cilj, a postizanje rodne ravnopravnosti integriše u sve globalne ciljeve. Naglašavajući važnost punog uključivanja svih kategorija stanovništva, Agenda 2030 uspostavlja princip „niko ne smije biti ostavljen po strani“. Taj princip stavlja u prvi plan dostojanstvo čovjeka i napredak marginalizovanih zajednica – gdje su žene i djevojčice često na vrhu liste prioriteta. Princip nas potiče da se pozabavimo strukturalnim uzrocima nejednakosti i marginalizacije koji ih pogađaju⁸.

Zajednički globalni program Ujedinjenih nacija o osnovnom paketu usluga za žene i djevojčice koje su žrtve nasilja kao uputstva o zajedničkim karakteristikama kvalitetnih osnovnih usluga naglašava da se „usluge pružaju cjelokupnom stanovništvu, uključujući one koji su isključeni, one u udaljenim područjima, ranjive i marginalizovane bez diskriminacije nezavisno od individualnih okolnosti i životnih iskustava žena i djevojčica uključujući njihove godine, identitet, kulturu, seksualnu orijentaciju, rodni identitet, nacionalne i jezične pripadnosti“⁹.

7 Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Bosnia and Herzegovina. Dostupno na linku: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/BIH/CO/4-5&Lang=En. Zadnji put pristupljeno 20. 6. 2018.

8 Thematic Sheet: „Leaving No One Behind in Action“, UN Women Fund for Gender Equality, 2017. Dostupno na: <http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2017/fge-leaving-no-one-behind-in-action-2017-en.pdf?la=en&vs=5026>. Zadnji put pristupljeno 4. 2. 2019.

9 Zajednički globalni program Ujedinjenih nacija o osnovnim uslugama za žene i djevojčice koje su žrtve nasilja, UN Women, UNFPA, WHO, UNDP i UNODC. <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject>

3 Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, april 2011. Dostupno na linku: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046246e>. Zadnji put pristupljeno 5. 7. 2018.

4 Ibid

5 Vidjeti: Čedomir Šargić, Socijalna marginalizacija i zdravlje, Acta Medica Medianae, 2007; 46(2):49-52.

6 Teague, Wilson, Towards an inclusive society, Report No. 2, citirano u Policy paper: Socijalna marginalizacija u Bosni i Hercegovini, 2009.

Interseksijska diskriminacija je termin usaglašen kasnih '80-ih godina kako bi se predstavila ideja prema kojoj se osnove diskriminacije preklapaju te da su pojedinci izloženi isključivanju na osnovu njihovih različitih identiteta kao što su rod, rasa, klasa, nacionalna, etnička ili religijska pripadnost, socioekonomski status i seksualna orijentacija. Ti identiteti su „karakteristični sistemi subordinacije sa sopstvenim opsegom različitih društvenih odnosa (...) i mogu biti tretirani kao različite ideološke ili diskurzivne prakse koje nastaju iz procesa građenja i omogućavanja moći“¹⁰. „Ideja o 'interseksionalosti' traži da se obuhvate strukturne i dinamičke posljedice interakcije između dvije ili više oblika diskriminacije ili sistema subordinacije. Ta ideja se odnosi na način kako rasizam, patrijarhat, ekonomske nejednakosti ili drugi diskriminatorski sistemi doprinose kreiranju slojeva nejednakosti u pozicijama žena i muškaraca, rasa i drugih grupa“¹¹. Interseksijska analiza može pomoći da se razumiju iskustva nasilja u porodici žena pripadnica marginalizovanih grupa a da se one dodatno ne obespravljaju.

to-violence. Zadnji put pristupljeno 4. 2. 2019.

10 Anthias, Floya. „The Intersections of Class, Gender, Sexuality and 'Race': The Political Economy of Gendered Violence.“ *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 27, No. 2 (June 2014), pp.153-171. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/24713310>. Zadnji put pristupljeno 4. 2. 2019.

11 Patel, Pragna. „Notes on Gender and Racial Discrimination: An Urgent Need to Integrate an Intersectional Perspective to the Examination and Development of Policies, Strategies and Remedies for Gender and Racial Equality“, background paper, panel on „Gender and All Forms of Discrimination, in Particular Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance“, Commission on the Status of Women, forty-fifth session (March 2001), as quoted in A/CONF.189/PC.3/5, para 23. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/15YearReviewofVAWMandate.pdf>. Zadnji put pristupljeno 5. 2. 2019.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Metodologija opisana u daljnjem tekstu kreirana je kako bi nam omogućila da identifikujemo glavne prepreke u društvu koje onemogućavaju pristup ženama iz marginalizovanih grupa servisima zaštite od porodičnog nasilja i diskriminacije. Iako je koncept marginalizovanih grupa žena u BiH obuhvatio širi kontekst žena, čija marginalizacija je uzrokovana različitim faktorima u društvu, ovo istraživanje obuhvatit će sljedeće grupe:

- žene romske nacionalnosti,
- interno raseljene žene i žene povratnice,
- žene iz ruralnih sredina,
- starije žene i
- žene s invaliditetom.

Uz identifikovanje glavnih prepreka u društvu koje onemogućavaju pristup ženama iz marginalizovanih grupa servisima zaštite od porodičnog nasilja, ova metodologija je kreirana kako bi nam omogućila dubinski uvid u znanje i prakse pružalaca usluga u odgovoru na nasilje u porodici i nasilje nad ženama kroz direktni kontakt s njima.

Za potrebe ovog istraživanja metodologija se sastojala iz sljedećih koraka:

1. U prvom koraku je urađen **detaljan pregled postojećih istraživanja i publikacija** (desk review) na temu interseksionalnosti i nasilja u porodici, javno dostupnih izvještaja institucija (gender centara u entitetima, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice) i nevladinih organizacija iz BiH koje se bave problemom nasilja nad ženama, naročito nasilja nad ženama pripadnicama marginalizovanih grupa. Taj pregled nam je omogućio da definišemo glavna pitanja koja trebaju biti dostavljena različitim učesnicima i relevantnim organizacijama. Pregled nam je također dao uvid u lokalni i entitetski/državni kontekst socijalne isključenosti i marginalizacije.

2. U drugom koraku prikupili smo i analizirali **statističke podatke** kojim raspolažu institucije, a koji se tiču nasilja u porodici i nasilja nad ženama iz marginalizovanih grupa. To nam je dalo uvid u praksu različitih institucija

o njihovom načinu vođenja evidencije i prikupljanja podataka, kao i praksu distribucije i protoka podataka u lancu odgovornosti koji postoji između institucija. To je od ključnog značaja za unapređenje multisektorskog pristupa u odgovoru na nasilje nad ženama kod glavnih pružalaca usluga.

3. Treći korak je **izdvajanje relevantnih pitanja i tema za intervjue** sa zainteresovanim stranama i razvoj istraživačkih instrumenata za prikupljanje podataka.

3.1. Za potrebe ovog istraživanja kreirani su upitnici namijenjeni prikupljanju podataka od institucija zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Kreirali smo pet različitih upitnika namijenjenih: centrima/službama za socijalni rad (CSR), sektoru policije, domovima zdravlja, tužilaštvima i osnovnim/općinskim sudovima. Upitnici su prilagođeni nadležnostima institucija propisanim entitetskim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici i *Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta (BD)*.

Svi upitnici su sadržavali set zajedničkih pitanja osmišljenih za prikupljanje podataka o nivou međuinstitucionalne saradnje (kao posebno važan segment adekvatnog odgovora na nasilje nad ženama iz marginalizovanih grupa), pitanja procjene kapaciteta potrebnih za aktivnosti koje su namijenjene ženama iz marginalizovanih grupa, pitanja kojima smo mjerili mišljenje i stavove predstavnika institucija vezano za mogućnost žena iz marginalizovanih grupa da koriste sisteme zaštite od nasilja, te pitanja o arhitektonskoj pristupačnosti objekata u kojima su smještene institucije, odnosno poznavanju znakovnog jezika (u kontekstu pristupačnosti usluga za žene s invaliditetom). Pored zajedničkih, upitnici su sadržavali pitanja koja se odnose na specifičnu ulogu pojedinog sektora/institucije u sistemu zaštite od nasilja. Npr. medicinske ustanove smo pitali: „Da li u okviru Vaše ustanove postoji mogućnost da se, u slučaju nasilja nad ženama, objedini medicinska i forenzička procedura, odnosno da se pregled

i prikupljanje forenzičkih dokaza obave u isto vrijeme, na istom mjestu, i da ih obavi ista osoba?". Pitanje za CSR je glasilo: „Da li je neka od žena žrtava nasilja, koja pripada jednoj ili više od navedenih marginalizovanih grupa, u protekle tri godine smještena u sigurnu kuću?“.

Elektronske verzije upitnika¹² poslali smo na e-mail adrese 143 CSR, 23 doma zdravlja, 18 tužilaštava, 50 osnovnih/općinskih sudova, 2 entitetska ministarstva unutrašnjih poslova, policiji BD i 10 kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova.¹³

3.2. U svrhu provođenja dubinskih intervjua za prikupljanje podataka od žena iz marginalizovanih grupa, kreirali smo smjernice za intervjue. Te smjernice su imale za cilj da svi intervjui daju odgovore na teme koje su nam bile važne za analizu (pristup uslugama, informisanost o mehanizmima zaštite i sl.), ali i ostave dovoljno prostora da same žene koje su intervjuisane ukažu na prepreke ili dobre prakse s kojima se susreću. Metodom dubinskog intervjua htjeli smo dobiti uvid u podatke o situacijama koje se događaju u praksi, te o stavovima žena koje pripadaju marginalizovanim grupama, a koji često izmiču prilikom prikupljanja kvantitativnih podataka i nisu vidljivi u statističkim analizama. Kako bi pristupili tim ženama, osobe koje su provodile intervjue oslanjale su se na mreže i udruženja koja okupljaju te žene ili s kojima su one povezane, čime je osigurano da su intervjui provedeni u skladu s najvišim etičkim standardima.

4. Prikupljanje podataka iz medijskih izvještaja o nasilju nad ženama

Način na koji se predstavlja nasilje nad ženama i nasilje u porodici, kao i način na koji se javnost obavještava o akcijama sistema protiv takvog nasilja, pružit će nam informaciju o spremnosti države da primijeni princip dužne pažnje (obaveze da prevenira, istraži, kazni i osigura naknadu štete za sva počinjena djela nasilja nad ženama) te da li je društvo spremno da pruži odgovor na takva djela. Analiziran je sadržaj 24 medijska izvještaja iz bosanskohercegovačkih medija o nasilju nad ženama u BiH. Medijski izvještaji su obuhvatili 20 članaka na internet portalima i u štampanim medijima i četiri

televizijska priloga, čija objava nije starija od pet godina, s ciljem da utvrdimo:

- najčešći oblik nasilja nad ženama o kojem je izvještavano (o kojoj vrsti nasilja nad ženama je riječ u medijskom izvještaju najčešće, da li izvještaj govori o nasilju kao društvenom problemu, radu institucija i organizacija vezano za temu nasilja nad ženama i sl.),
- da li se u medijskim izvještajima identifikuje jesu li žene koje su žrtve nasilja pripadnice marginalizovanih grupa, na koji način se o njima izvještava, da li se upotrebljava ispravna terminologija, te
- na čemu/kome je fokus medijskog izvještaja (na žrtvi, nasilniku ili nečemu drugom).

5. Validaciona radionica – prezentacija glavnih rezultata, zaključaka i preporuka dobijenih ovom analizom grupi aktera sastavljenoj od predstavnika donosilaca zakona i politika, pružalaca usluga iz vladinog i civilnog sektora, te predstavnika manjinskih ženskih grupa koje su, mada ne i obavezno, preživjele nasilje.

Nadamo se da je analiza prikupljenih podataka omogućila razumijevanje mogućnosti žena iz marginalizovanih grupa u smislu institucionalnih mehanizama zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Također, vjerujemo da će nam prikupljeni podaci omogućiti da identifikujemo načine za poboljšanje pristupa tim uslugama, a koje odgovaraju potrebama žena iz tih grupa. Na taj način ćemo omogućiti ženama, koje se suočavaju s preprekama, da budu dio rješenja koje će biti prilagođeno njima, a ne sistemu.

12 Google forms platforma.

13 Iz Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova dobili smo odgovor da ono ne raspolaže podacima koji se traže u dostavljenom upitniku, te da se radi dobijanja potrebnih podataka obratimo KMUP-u.

PREGLED POSTOJEĆIH ISTRAŽIVANJA I PUBLIKACIJA

TEORETSKI, POLITIČKI I ZAKONSKI OKVIR

Analiza trenutnog zakonskog okvira i politika na nivou države pokazuje da BiH teži međunarodnim standardima u sprečavanju nasilja nad ženama i djecom. Kada je riječ o sprečavanju nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, najistaknutiji dokument svakako je *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Vijeća Evrope (Istanbulska konvencija)*, koju je BiH ratifikovala 7. novembra 2013. godine, kao šesta zemlja članica Vijeća Evrope koja je ratifikovala ovu konvenciju. U svjetlu istraživanja mogućnosti društva da odgovori na potrebu zaštite od nasilja za žene pripadnice marginalizovanih grupa, valja istaći da se „Istanbulska konvencija zasniva na načelu nediskriminacije i jednakosti žena i muškaraca (član 4). To znači da svaka mjera preduzeta za podršku i zaštitu žrtava nasilja nad ženama mora da promoviše jednakost, uključujući ukidanje svih propisa ili praksi kojima se diskriminišu žene. To, također, znači da usluge podrške treba pružati svim ženama bez obzira na njihovo porijeklo i lične okolnosti, uključujući njihovu rasu, jezik, vjeru, etničko porijeklo, seksualno opredjeljenje, rodni identitet, zdravstveno stanje, invalidnost, migrantski ili izbjeglički status, ili bilo kakav drugi status”.¹⁴

Opredjeljenje BiH da se bori protiv nasilja nad ženama u porodici vidljivo je iz niza strateških dokumenata i zakona koji su doneseni u protekloj deceniji. U nastavku ćemo se kritički osvrnuti na njihov sadržaj i provođenje, iz ugla žena koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama (prvenstveno žena s invaliditetom, Romkinja, interno raseljenih žena, žena iz ruralnih sredina i žena starije

¹⁴ Krol, Paula. Mapiranje servisa za podršku žrtvama nasilja nad ženama na Kosovu. 2017: Priština, str. 48. Dostupno na linku: <https://rm.coe.int/seminar-pristina-report-serb/16807316e1>. Zadnji put pristupljeno 21. 6. 2018. godine.

životne dobi).

Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH predviđena je obaveza donošenja Gender akcionog plana (GAP) za BiH (2007. godina), kao strateškog političkog dokumenta koji na državnom nivou određuje osnove djelovanja za ostvarenje ciljeva ravnopravnosti spolova i primjene zakonskih obaveza u svim bitnim oblastima društva. GAP BiH za period 2013–2017. godine obuhvata ciljeve i konkretne aktivnosti za iskorjenjivanje nasilja.¹⁵ Ključni strateški cilj za ostvarivanje ciljeva ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena je strateški cilj i u GAP-u, koji sadrži sljedeće prioritetne oblasti: 1. Sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i trgovinu osobama; 2. Javni život i donošenje odluka; 3. Rad, zapošljavanje i donošenje odluka; 4. Obrazovanje, nauka, kultura i sport; 5. Zdravlje, prevencija i zaštita; 6. Socijalna zaštita. Kao transferzalnu oblast, ovaj akcioni plan naglašava diskriminaciju i isključenost po više različitih osnova, te nužnost obraćanja pažnje na specifične potrebe višestruko isključenih grupa.¹⁶

U skladu s obavezama preuzetim *Konvencijom o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Vijeća Evrope*, Vijeće ministara BiH je na 16. sjednici, održanoj 23. 7. 2015. godine, donijelo *Odluku o usvajanju Okvirne strategije za provođenje Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH za period 2015–2018. godine*. Strategija naročito naglašava potrebe marginalizovanog stanovništva u programima prevencije i aktivnostima podizanja svijesti, te

¹⁵ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013-2017. Dostupno na internet stranici Agencije za ravnopravnost spolova BiH: http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/GAP_BIH.pdf. Zadnji put pristupljeno 10. 7. 2018.

¹⁶ U periodu između analize relevantnih dokumenata urađene za potrebe ove studije i publikovanja dokumenta, Vijeće ministara BiH je usvojilo novi Gender akcioni plan za period 2018-2022.

konsultacijama s marginalizovanim grupama kod unapređenja okvira za praćenje integrisanih i rodnoosjetljivih politika u borbi protiv nasilja nad ženama.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, koju je BiH ratifikovala 2010. godine, u preambuli konstatuje da su „...žene i djevojčice s invaliditetom često izložene većem riziku od nasilja, ozljeđivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nesavjesnog postupanja, maltretiranja ili izrabljivanja, kako u svojim domovima, tako i izvan njih...“¹⁷. Pored toga, strateški dokumenti proizašli iz te konvencije ne tretiraju temu nasilja nad ženama s invaliditetom.

Zakonski je rodno zasnovano nasilje u BiH regulisano krivičnim zakonima entiteta i BD u sklopu instituta krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Usvojeni su *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske*¹⁸, *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine*¹⁹ i *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta*²⁰.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine ne sadrži odredbe u kojima su predviđene posebne mjere za marginalizovane grupe, kao što su starija populacija, žene s invaliditetom, interno raseljene žene, žene iz ruralnih sredina i Romkinje.

Prema članu 8. stav 2. *Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske*²¹ posebnu pomoć i zaštitu uživaju: a) dijete; b) starije lice; c) lice s invaliditetom i d) lice pod starateljstvom. Prema članu 11. stav 1. istog zakona, subjekti zaštite dužni su bez odlaganja obezbijediti hitno rješavanje predmeta nasilja u porodici, vodeći računa da su interes i dobrobit žrtve

prioritet u tim postupcima, a naročito ako je žrtva dijete, starije lice, lice s invaliditetom i lice pod starateljstvom.

Slično se navodi i u *Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta*²², gdje se u članu 6. stav 2., koji se odnosi na pomoć žrtvama nasilja, navodi da posebnu pomoć i zaštitu u skladu s tim zakonom uživaju: a) dijete; b) lice od 65 godina i starije; c) lice s invaliditetom i d) lice pod starateljstvom. Član 9. stav 1. tog zakona ističe hitnost postupka, prioritet interesa i dobrobiti žrtve.

Zakonski okvir, koji reguliše oblast rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, ne prepoznaje potrebu za specifičnim regulisanjem zaštite od nasilja marginalizovanih društvenih grupa, sporadično prepoznajući starija lica i osobe s invaliditetom kao osnov dodatnih ili hitnih postupaka u cilju njihove zaštite. Bitno je primijetiti da se, kada zakoni govore o nasilju, govori ili o rodno zasnovanom nasilju, odnosno nasilju nad ženama, ili o ranjivim kategorijama „lica“ kao što su lica/osobe s invaliditetom ili starija lica, ali nigdje o ženama koje pripadaju nekoj od marginalizovanih grupa (Romkinje, žene s invaliditetom, žene iz seoskih sredina, starije žene ili žene koje su interno raseljene). Zakoni ne prepoznaju višestruku (interseksijsku) ranjivost u smislu zaštite od nasilja u porodici.

Kao što je prethodno navedeno, zakonodavstvo u BiH ne pruža definiciju nasilja nad ženama. *Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH*, kao krovni zakon koji promovise rodnu ravnopravnost, propisuje zabranu rodno zasnovanog nasilja u različitim situacijama (dom, šira zajednica, državne institucije, oružani sukobi), ali ne sadrži definiciju, niti se referiše posebno na nasilje nad ženama, niti spominje interseksijski element tog fenomena. Također, zakoni o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji BiH (FBiH) i Republici Srpskoj (RS) ne pružaju definiciju nasilja nad ženama²³.

17 Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, stupila na snagu u maju 2008. godine. Dostupna na linku: http://www.mhrr.gov.ba/pdf/konvencija_bos.pdf. Zadnji put pristupljeno 10. 7. 2018.

18 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 102/12 i 108/13).

19 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 20/13 / 13. 3. 2013).

20 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 2/10). Usvojila ga je Skupština Brčko distrikta Bosne i Hercegovine na 26. redovnoj sjednici, održanoj 28. februara 2018. godine.

21 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 102/12 i 108/13).

22 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 2/10). Usvojila ga je Skupština Brčko distrikta Bosne i Hercegovine na 26. redovnoj sjednici, održanoj 28. februara 2018. godine.

23 Osnovna studija – Analiza usklađenosti zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini s Konvencijom

Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Fondacija „Udružene žene“ Banja Luka, 2015.

PREGLED IZVJEŠTAJA, ISTRAŽIVANJA I PUBLIKACIJA VEZANIH ZA TEMU NASILJA U PORODICI IZ PERSPEKTIVE ŽENA IZ MARGINALIZOVANIH DRUŠTVENIH GRUPA

Prije svega, želimo istaći problem nedovoljnog tematiziranja višestruko marginalizovanih grupa žena u zakonima i politikama Bosne i Hercegovine (BiH). U BiH nema zvaničnih podataka o položaju višestruko marginalizovanih grupa žena u ruralnim zajednicama, poput Romkinja, LBTT žena, samostalnih roditeljki, udovica, žena treće dobi, žena s invaliditetom i žena izloženih nasilju u porodici.

Prema *Studiji o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u BiH* koju je radila Agencija za ravnopravnost spolova 2013. godine, svaka druga žena u BiH je preživjela neki oblik nasilja od svoje 15. godine. Kad su u pitanju žene pripadnice marginalizovanih grupa stanovništva, ova studija ističe da je „u uzorku studije bilo 5,2% žena s nekim oblikom invaliditeta. Među njima je stopa prevalencije nasilja 48,5%.”²⁴ Iako statistički neznčajne razlike, studija navodi da su „žene iz seoskih oblasti (...) izloženije nasilju nego žene iz gradova.”²⁵

U *Alternativnim odgovorima organizacija civilnog društva na pitanja Evropske komisije* navodi se da „rezultati istraživanja o implementaciji zakonskog okvira za zaštitu od nasilja u porodici provedenog 2015. godine ukazuju na niz problema u pogledu prevencije, procesuiranja i podrške žrtvama nasilja u porodici, a koji se javljaju u praksi. Isti izvještaj ističe da se prijave nasilja u porodici ne procesuiraju uvijek u skladu sa zakonom, nego se dešava da ih policijski službenici tretiraju kao „bračne svađe“, te da se i protiv žrtve i protiv počinitelaca podnose identične prekršajne prijave. Ovakvo postupanje u skladu je sa širom praksom da se slučajevi nasilja u porodici zavode kao ugrožavanje sigurnosti ili narušavanje javnog reda i mira, a ne kao krivično djelo. Ukoliko se prijavljeno djelo i tretira u skladu sa zakonom, najčešće se izriče samo zaštitna mjera kojom se počinitelj zadržava u pritvoru 24 sata, nakon

24 Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH. Agencija za ravnopravnost spolova, 2013.

25 Ibid.

čega se pušta na slobodu, što žrtvu ponovo izlaže nasilju.”²⁶

Prema odgovorima na *Upitnik Evropske komisije* koji su dale nevladine organizacije, efikasan mehanizam za prikupljanje podataka i praćenje slučajeva nasilja u porodici u BiH još nije uspostavljen. „Ne postoje ujednačeni kriteriji i obrasci za vođenje statistika o broju žrtava nasilja, niti se u svim institucijama (CSR prvenstveno) vodi adekvatna evidencija o praćenju zaštitnih mjera propisanih u slučajevima nasilja u porodici.”²⁷

Nedovoljna upućenost u stvarno stanje na terenu što se tiče ravnopravnosti spolova, a s tim u vezi i nepotpun pristup informacijama prilikom izrade akcionih planova i neprovođenje analize stanja, u velikoj mjeri utiču na manjkavost strategija i izvještaja na državnom nivou. Uslijed nepostojanja kvalitetnih podataka i informacija, dokumenti su često zasnovani na pretpostavkama i bez snage da prepoznaju stvarne prioritete u djelovanju.

Ovaj problem prepoznaje *Okvirna strategija za provođenje Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini za period 2015–2018.* godine navodeći da nedovoljno i neadekvatno plasirane informacije o dostupnosti mehanizama zaštite predstavljaju poseban problem kod tzv. grupa do kojih je teže doći (eng. hard-to-reach groups). Ove grupe uključuju marginalizovane društvene grupe, koje su zbog svojih, najčešće manjinskih statusa, a ponekad i predrasuda ostatka društva, isključene iz glavnih društvenih tokova, često žive u izolaciji, daleko od većih centara, te nemaju priliku naučiti o svojim pravima, zatražiti ostvarivanje i zaštitu svojih prava, niti obratiti se postojećim subjektima zaštite u slučaju nasilja²⁸.

Grupe do kojih je teško doći na taj način postaju višestruko isključene i prepuštene same sebi, njihova isključenost ih čini ranjivijim i u riziku od nasilja. Iako se ne može generalizovati,

26 Alternativni odgovori organizacija civilnog društva na pitanja Evropske komisije. Sarajevo, Banja Luka: Helsinški parlament gađana i Sarajevski otvoreni centar, 2017. Dostupno na linku: https://ba.boell.org/sites/default/files/upitnik_finalna-verzija-1.pdf. Zadnji put pristupljeno 22. 6. 2018. godine.

27 Ibid.

28 Okvirna strategija za provođenje Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini za period 2015–2018. (http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2015/10/CAHVIO_Strategija.pdf). Zadnji put pristupljeno 22. 6. 2018. godine.

to se odnosi naročito na žene koje pripadaju etničkim manjinama, vjerskim i seksualnim manjinama, žene s invaliditetom, migrantkinje, bez obzira da li imaju ili ne taj status.

Do sada nisu sve spomenute grupe bile predmetom istraživanja u kontekstu nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U *Izveštaju o nasilju u porodici nad Romkinjama u Bosni i Hercegovini*²⁹ navodi se da je na pitanje koje se odnosilo na to da li je ispitanica lično trpila, ili još uvijek trpi neku vrstu nasilja, a koje je postavljeno uzorku od ukupno 609 ispitanica, njih 43,19% odgovorilo da jeste, a 51% je odgovorilo da nije. Samo 6% ispitanica nije željelo odgovoriti na to pitanje.

„Imajući u vidu da je ženama žrtvama fizičkog, a naročito porodičnog nasilja, to veoma teško priznati, a posebno se o tome pred bilo kim izjasniti, onda je ovako visok procenat pozitivnih odgovora krajnje alarmantan. Također, ako to sagledamo u kontekstu potvrdnih odgovora na pitanje da li lično poznaju ženu koja je pretrpila fizičko nasilje, na koje je pozitivno odgovorilo čak 76% Romkinja, onda je sasvim jasno da je nasilje nad Romkinjama veoma široko rasprostranjeno.”³⁰ Također, istraživanje o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama u BiH je pokazalo da „žene slabijeg zdravlja i s invaliditetom nisu pošteđene nasilja – njihove stope prevalencije su iste kao i u poduzorku zdravih žena i žena bez invaliditeta.”³¹ Prema podacima istog istraživanja, niti jedna od tih grupa u najvećem broju slučajeva nije smatrala da može dobiti zaštitu, bez obzira na tačnost ili netačnost ove percepcije. Ostale grupe do kojih je teže doći, kao i nasilje počinjeno nad njima, ostaju najvećim dijelom nevidljive.

U kontekstu analize nasilja u porodici nad ženama pripadnicama marginalizovanih grupa, posebnu pažnju treba obratiti na ekonomsko nasilje³² čije specifične opasnosti prepoznaje

29 Izveštaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u Bosni i Hercegovini, Prava za sve. Dostupno na www.rightsforall.ba/download/zenska_prava-bs-romkinje_finalni_bos.doc. Zadnji put pristupljeno 11. 7. 2018.

30 Ibid.

31 Izveštaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u Bosni i Hercegovini, Dostupno na linku: <http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs.html>. Zadnji put pristupljeno 22. 6. 2018. godine.

32 U zakonskoj regulativi koja se odnosi na sprečavanje nasilja u porodici, ekonomsko nasilje se pojavljuje kao jedan od oblika nasilja u porodici i opisuje kroz različita ponašanja koja bi se mogla sažeti u definiciju ekonomskog nasilja koju daje Marina Turković (<http://>

GAP, u kojem se navodi: „U Bosni i Hercegovini veliki broj žena suočava se s problemom porodičnog nasilja. Naše društvo izgrađeno je na dubokim patrijarhalnim temeljima, tako da žene žrtve nasilja ne uživaju podršku društva i suočene su s tradicionalnim predrasudama i nerijetko nastavljaju život s nasilnom osobom, prvenstveno zbog ekonomske zavisnosti i straha za djecu.”³³

Empirijsko istraživanje *Intersekcijske nejednakosti u sistemu socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini* identifikovalo je teškoće koje proizilaze iz nemogućnosti sistema socijalne zaštite da odgovori na potrebe različitih društvenih grupa koje se susreću s intersekcijom nejednakošću. U tom smislu navode se slučajevi žena s invaliditetom koji potvrđuju da „tijelo kao izvor nejednakosti igra važnu ulogu i u ovoj grupi i dodatno je usložnjeno siromaštvom.”³⁴

Uprkos tome, ekonomsko nasilje nije dovoljno direktno tematizirano u GAP-u, koji ne predviđa specifične mjere koje se odnose na sprečavanje ekonomskog nasilja, iako indirektno predviđa mjere koje utiču na tu oblast kroz strateške ciljeve 1.3. Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima i 1.6. Socijalna zaštita.

Okvirna strategija za provedbu *Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH za period 2015–2018.*³⁵ ne izdvaja niti jedan oblik nasilja u porodici posebno, u smislu strateških programa, te tako i ekonomsko nasilje tretira u okviru šireg

www.iusinfo.hr/DailyContent/Topical.aspx?id=20862): Ekonomsko nasilje je oduzimanje prava na ekonomsku nezavisnost koje ima za cilj slabljenje mogućnosti uspješnog suprotstavljanja nasilju. U kontekstu problematike nasilja u obitelji, ekonomsko nasilje najviše doživljavaju žene koje su ekonomski zavisne od nasilnika, te ga zato rijetko i prijavljuju. Ova vrsta nasilja manifestuje se kroz uskraćivanje novca za osnovne potrebe, uskraćivanje novca za djecu, uskraćivanje mogućnosti zaposlenja, ili općenito zabrana zaposlenja, upravljanje osobnom imovinom bez znanja i odobrenja žrtve, odlučivanje o tome šta se i kad smije kupiti, zahtijevanje opravdanja svakog sitnog troška i sl.

33 Gender akcioni plan BiH. Dostupno na linku: http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/GAP_BIH.pdf. Zadnji put pristupljeno 23. 6. 2018. godine.

34 Aida Malkić i Tea Hadžiristić. Intersekcijske nejednakosti u sistemu socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini: rezultati empirijskog istraživanja. Sarajevo: 2016.

35 Okvirna strategija za provedbu Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini za period 2015–2018. Dostupno na: <http://arsbih.gov.ba/project/okvirna-strategija-za-implementaciju-istanbulske-konvencije-u-bih-za-period-2015-2018/> Zadnji put pristupljeno 14. 7. 2018.

koncepta nasilja u porodici, specifično ga navodeći samo u indikatorima za provođenje strateškog programa 1.2. koji obuhvata sprečavanje nasilja u porodici „uključujući ranjive i marginalizovane grupe“³⁶. U kontekstu gore navedenog, a posebno uzimajući u obzir ekonomski položaj marginalizovanih grupa žena, potrebno je posebno naglasiti da istraživanja o nasilju u porodici³⁷ pokazuju da je ekonomsko nasilje čvrsto povezano s drugim oblicima nasilja u porodici i upravo se ekonomska zavisnost često navodi kao razlog zbog kojeg žrtve nisu u stanju napustiti partnera koji ih zlostavlja, niti ostvariti svoja prava. S druge strane, s obzirom na njihov položaj u bosanskohercegovačkom društvu kojim i dalje dominiraju čvrste patrijarhalne norme i sistemi vrednovanja, upravo su žene te koje su u velikoj mjeri suočene s ekonomskim nasiljem. U prilog toj tvrdnji ide podatak da je „uprkos činjenici da žene čine 51,7% od ukupno procijenjenog broja radno sposobnog stanovništva, samo 35,6% zaposlenih žena. To je najniži procenat učešća žena u jugoistočnoj Evropi.“³⁸

Nažalost, ekonomsko nasilje se teško prepoznaje i kategorizuje kao krivično djelo, jer javnost nije dovoljno informisana o tome. To pitanje je nedovoljno tematizirano u akcionim planovima i strategijama čime se sistemski nastavlja praksa diskriminacije i stavljanja u nepovoljan položaj žrtava. Jedan od oblika ekonomskog³⁹ nasilja je i neispunjavanje zakonske obaveze izdržavanja članova porodice. S tim u vezi treba

napomenuti diskriminatornu praksu u BiH, koja proizilazi iz neadekvatnog i neefikasnog rada suda i tužilaštva prilikom rješavanja tog pitanja. Nadalje, nadležne institucije još uvijek nisu regulisale Alimentacioni fond, iako je još 2014. godine pokrenuta inicijativa na osnovu odluke Vlade FBiH za rješavanje tog pitanja.

Prepoznati nedostaci u nekoliko izabranih primjera i to u GAP⁴⁰-u, *Okvirnoj strategiji za provedbu Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH za period 2015–2018.* i u *Šestom periodičnom izvještaju BiH o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika doskriminacije žena 2013–2016.* ukazuju na zapostavljanje nekih od ključnih problema žena u BiH u samim strateškim dokumentima i nedovoljno tematiziranje višestruke diskriminacije s kojom se one suočavaju.

Jedna od najvećih prepreka marginalizovanih društvenih grupa u ostvarivanju prava je prividna jednakost, odnosno neprepoznavanje njihovih specifičnih potreba za dodatnim mjerama zaštite ili uslugama.

Analizom dostupnih dokumenata dolazimo do zaključka da su se specifičnim potrebama marginalizovanih grupa u slučajevima nasilja nad ženama više bavile nevladine i međunarodne organizacije, a u skladu sa istraživanjima koje su one provodile, donosile su određene zaključke i davale preporuke.

Nevladine organizacije su pokušale istaći problem nasilja i zaštite od nasilja iz perspektive marginalizovanih grupa žena. „Žene ženama“ iz Sarajeva su u svom istraživanju⁴¹ ukazale na prioritete koje ističu žene s invaliditetom, koje smatraju da je ekonomsko osnaživanje žena važan segment u prevenciji svih vrsta nasilja. Neophodna je i dosljedna primjena već postojećeg zakonodavstva, potom redovno informisanje o mjerama zaštite od nasilja, kao i kontinuirana psihološka podrška ženama i članovima porodice izloženim nasilju ili koji su izašli iz situacije nasilja. Žene s invaliditetom koje su učestvovalе u istraživanju ističu da je

36 Ibid.

37 Darja Maslić Seršić. *Ekonomsko nasilje nad ženama: manifestacije, posljedice i putovi oporavka.* Zagreb: 2010. Autonomna ženska kuća Zagreb, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti; Ksenija Klasnić. *Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke.* Soc. ekol. Zagreb, Vol. 20 (2011.), No. 3 (file:///C:/Users/tanja.m/Desktop/SE_2011_03_Klasnic.pdf) Zadnji put pristupljeno 23. 6. 2018. godine.

38 Gender akcioni plan BiH. Dostupno na linku: http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/GAP_BIH.pdf. Zadnji put pristupljeno 23. 6. 2018. godine.

39 Oblici ekonomskog nasilja se uglavnom vežu za dva osnovna obrasca ponašanja i to: stavljanje žene u poziciju potpune finansijske ovisnosti o nasilniku (žene nemaju pristup finansijskim sredstvima, kontrolisanje zarade od strane muškarca, nasilno oduzimanje novca, vrijednih stvari i imovine i sl.) ili trošenje novca isključivo za svoje potrebe; neispunjavanje zakonske obaveze izdržavanja članova porodice, odnosno prebacivanje finansijskog tereta porodice na žrtvu nasilja. (Pogledati: <http://sigurnakuca.net/onasnazivanje/ekonomsko-nasilje/> i Ksenija Klasnić. *Konstrukcija i evaluacija skala namijenjenih mjerenju prepoznavanja i iskustava ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama.* Zagreb: 2014. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

40 Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013–2017. godine („Službeni glasnik BiH“, br. 98/13). Dostupno na linku: <http://arsbih.gov.ba/project/gender-akcioni-plan-bih-2013-2017/>. Zadnji put pristupljeno 23. 6. 2018. godine.

41 Sigurna od straha, Sigurna od nasilja, (Memnuna Zvizdić, Mirjana Musić i Merima Spahić, Tanja Mandić-Đokić, Jasna Rebac, Sandra Marković, Suvad Zahirović i Fikret Zuko), Udruženje „Žene ženama“, Sarajevo, 2017.

u cilju definisanja efektivnih koraka u pravcu sprečavanja nasilja neophodno uključivanje žena s invaliditetom npr. u izradu zakona koji se odnose na njihove potrebe. One trebaju biti uključene u sve vidove planiranja i pružanja adekvatne pomoći i usluga. Do sada su žene bile uključene pro forma, a da se njihovo mišljenje nije zaista uzimalo u obzir.

Perspektive i prioriteta marginalizovanih grupa žena nisu dovoljno prepoznati u zvaničnim dokumentima, strategijama i akcionim planovima. Ostvarivanje pristupa kvalitetnim uslugama je problem koji pogađa sve žene na osnovu roda, ali se kod marginalizovanih grupa taj problem umnožava.

U istraživanju *Nasilje prepoznaj i spriječi!*⁴², pored dobre normativne osnove i istaknute zakonske obaveze hitnosti, prioriteta interesa i dobrobiti žrtava u slučajevima nasilja u porodici, ističe se problem nedostatne prakse za primjenu zakona, politika i mjera. U istraživanju se navodi da se stručnjakinje koje rade u ovoj oblasti najčešće susreću sa sljedećim problemima: subjekti zaštite različito postupaju iako je njihovo postupanje propisano važećim zakonodavstvom, posebno kada su u pitanju policija, tužilaštvo i sud, neadekvatna primjena zakona i/ili „improvizacija“ u okviru postojećih zakonskih rješenja, neprepoznavanje nasilja, dugo trajanje sudskih postupaka i blago kažnjavanje počinitelja nasilja (uglavnom uslovne kazne), mali broj osposobljenih stručnjaka u ustanovama, koji se bave ovom problematikom, u odnosu na veliki broj prijavljenih/identifikovanih slučajeva nasilja, što je u direktnoj vezi s manjkom radnog vremena za dokumentovanje nasilja i „udubljanje“ u problem (u vezi s položajem i osjećanjima žrtve, strah žrtve od preduzimanja konkretnih koraka), nepovezanost službi unutar iste ustanove, ali i između različitih ustanova kada su u pitanju stručni postupci i procedure. Takva nepovezanost dovodi do toga da određeni podaci ostaju samo u jednoj službi, što onemogućava uključivanje drugih stručnjaka. Ovo ugrožava dugoročno praćenje slučajeva i traženje adekvatnih rješenja.⁴³

Analizirajući odgovore iz poglavlja 19. *Upitnika Evropske komisije*, koji se odnose na socijalnu politiku i zapošljavanje, vidimo da predstavnici

42 Nasilje prepoznaj i spriječi!: Proživljeno iskustvo žena u teoriji i praksi; Maja Mamula, Silvija Ručević, Maja Vukmanić, Memnuna Zvizdić, Sarajevo: Udruženje „Žene ženama“, 2013.

43 Ibid, str. 63.

državnih institucija u svojim odgovorima nisu prepoznali specifične potrebe marginalizovanih grupa žena u kontekstu pristupanju servisima za zaštitu od nasilja u porodici. Marginalizovane grupe žena se spominju u okviru odgovora vezanog za podsticanje njihovog učešća na tržištu rada. S druge strane, o nasilju u porodici i nasilju nad ženama govori se kao o obliku diskriminacije u kontekstu institucionalnih rješenja za sprečavanje diskriminacije. Međutim, o ovom okviru se ne navode bilo kakve specifičnosti ili mjere koje u društvu BiH postoje u pogledu zaštite od nasilja za žene koje pripadaju marginalizovanim grupama.

Organizacija za saradnju i sigurnost (OSCE) u dokumentu iz 2009. godine pod nazivom *Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija* u poglavlju 10. navodi sljedeće preporuke:

1. Zajedno s nadležnim ministarstvima započeti informativnu kampanju, kako bi se angažovali svi nadležni organi i organizacije civilnog društva na primjeni zakona o zaštiti. Potrebno je izraditi informativni materijal, koji će biti dostupan i široko distribuiran. Rad na terenu treba biti usmjeren ka naročito ugroženim grupama, ruralnim područjima, Romima, osobama s invaliditetom i ženama u teškom materijalnom položaju.⁴⁴ Preporuka je upućena Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, gender centrima RS i FBiH.
2. Gender centri i relevantna ministarstva trebali bi započeti informativnu kampanju, kako bi se svi nadležni organi i organizacije civilnog društva angažovali oko primjene zakona o zaštiti. Potrebno je izraditi informativni materijal, koji bi bio široko distribuiran i lako dostupan. Rad na terenu posebno bi trebalo usmjeriti prema ugroženim grupama, ruralnim područjima, Romima, osobama s invaliditetom i ženama slabog imovinskog stanja. Svi nadležni službenici trebali bi informisati žrtve o njihovim pravima i mogućnostima, koje im stoje na raspolaganju u skladu sa zakonima o zaštiti.

Pored niza preporuka dobijenih od međunarodnih institucija i ukazivanja na neophodnost informisanja, rada na terenu i direktnog kontakta sa socijalno isključenim grupama stanovništva, **značajni pomaci u tom pravcu se još nisu desili**. Ono što je od velike važnosti jeste obaveza usaglašenog djelovanja

44 Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija, OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, str. 32.

svih institucija u lancu odgovornosti koja je regulisana obavezom potpisivanja protokola o saradnji na nivoima općina ili kantona. Međutim, podaci s terena pokazuju da se protokoli o saradnji ne poštuju u dovoljnoj mjeri, te da su institucije i službe i dalje nepovezane.⁴⁵

Prema *Zajedničkom globalnom programu Ujedinjenih nacija o osnovnom paketu usluga za žene i djevojčice koje su žrtve nasilja*⁴⁶, informisanje zajednica, obrazovanje i rad u zajednici su ključni u podizanju svijesti o rasprostranjenosti nasilja nad ženama i djevojčicama. U publikaciji *Žene koje inspirišu* navode se podaci istraživanja koji govore da „u 40% slučajeva žene ističu da pravne savjete i pomoć u hitnim slučajevima prije svega traže u krugu porodice, prijatelja/ica, komšija/nica i poznanika/ca. (...) Zabrinjavajući je podatak da 12% žena navodi da ne zna kome bi se obratile, a 4% ih ističe da se nemaju kome obratiti iz različitih razloga“.⁴⁷

Ti podaci su posebno indikativni za žene sa senzornim invaliditetom i interno raseljene žene, jer su prepreke u pristupu informacijama za žene sa oštećenjem sluha i vida posebno izražene. Kod interno raseljenih žena, socijalna mreža podrške (rodbina, komšije, prijatelji) često izostaje, a s njom i ovaj vid pomoći na koji se oslanja tako veliki procenat žena.

U publikaciji Fonda Ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF) pod nazivom *Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini iz 2013.* godine Florence Bouer u predgovoru navodi da skoro polovina Romkinja smatra da suprug ili partner ima pravo da udari ili tuče svoju ženu/partnera⁴⁸. Zbog toga postoji potreba da se na taj problem utiče kroz odgovarajuće ciljane politike i programe, kako bi se prekinuo začarani krug isključenosti.

45 Vidjeti publikaciju *Zaštita žena i djece žrtava nasilja u porodici na lokalnom nivou – od zakona do stvarne implementacije*, Banja Luka: 2014. Fondacija „Udružene žene“.

46 Zajednički globalni program Ujedinjenih nacija o osnovnim uslugama za žene i djevojčice koje su žrtve nasilja, UN Women, UNFPA, WHO, UNDP i UNODC. <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>

47 Tatjana Žarković. *Žene koje inspirišu...: Istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH*. Sarajevo: Fondacija Cure, 2017.

48 *Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini 2013.*, UNICEF, str. 53, 58.

Ono što je prepoznato u GAP-u je da se više struko marginalizovane grupe žena i muškaraca suočavaju s nemogućnošću zapošljavanja i nepoznavanjem prava iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, te da je „potrebno nastaviti rad na analizama položaja, mapiranju potreba i podršci socijalno isključenim grupama, te usklađivanju i provođenju zakona, propisa, strategija i akcionih planova koji se odnose na unapređenje položaja osoba koje se mogu tretirati kao socijalno isključene“.⁴⁹

49 Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013–2017. godine („Službeni glasnik BiH“, br. 98/13), str. 12.

ANALIZA PRIKUPLJENIH PODATAKA

ANALIZA PODATAKA O NASILJU NAD ŽENAMA I NASILJU U PORODICI DOSTUPNIH U INSTITUCIJAMA

Ne postoje objedinjeni podaci o nasilju nad ženama i nasilju u porodici na nivou BiH, kao ni jedinstvena metodologija prikupljanja podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, zbog čega je, kako se navodi u studiji Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini veoma teško utvrditi obim prisutnosti nasilja nad ženama i porodičnog nasilja u BiH. Osnovni razlozi za to se, prije svega, nalaze u skrivenoj prirodi problema, neprijavlivanju slučajeva nasilja u porodici, nepostojanju jedinstvene statističke evidencije i tretiranju nasilja u porodici kao "privatnog problema".⁵⁰

Prema istoj studiji, to nije problem samo u BiH, već i u drugim zemljama u regionu i svijetu. Međutim, kompleksnost državnog uređenja BiH umnogome usložnjava prikupljanje i objedinjavanje društvenih podataka, generalno, a posebno onih do kojih se svakako teško dolazi zbog specifičnosti njihove „privatne“ prirode i mnogobrojnih kulturoloških uslovljenosti. Činjenica da je zemlja podijeljena na dva političko-administrativna entiteta, te da je jedan od entiteta dalje podijeljen na deset kantona ugrožava bilo koji pokušaj konzistentnog prikupljanja i analitike. Pomaci u prikupljanju podataka, ali i tretiranju nasilja nad ženama i nasilja u porodici postali su vidljiviji u posljednjoj deceniji s razvojem svijesti da je sprečavanje ove vrste nasilja jedan od imperativa u oblasti zaštite ljudskih prava.⁵¹

Imajući u vidu već identifikovan problem prikupljanja podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, *poseban izazov u ovoj oblasti predstavlja prikupljanje specifičnih podataka o nasilju nad ženama koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama.*

U RS je Ministarstvo porodice, omladine i sporta nadležno za praćenje primjene *Zakona o zaštiti od nasilja u porodici*, te s tim u vezi, prikuplja i obrađuje tu vrstu podataka. Na web-stranici Ministarstva porodice, omladine i sporta, u trenutku pisanja ove analize⁵², dostupna je *Informacija o sprovođenju opšteg protokola o postupanju u slučajevima nasilja u porodici za 2016. godinu u RS*, kao i prikupljeni podaci od subjekata zaštite od nasilja u porodici za 2017. godinu.⁵³

Na osnovu podataka dostupnih za RS, vidimo da subjekti zaštite prikupljaju podatke o starosnoj dobi žrtava nasilja, razvrstane po spolu, pa tako vidimo da je u 2017. godini policiji prijavljeno 68 slučajeva nasilja nad ženama starijim od 65 godina, a 99 slučajeva za istu kategoriju je prijavljeno CSR. Što se tiče nasilja nad ženama koje pripadaju marginalizovanim grupama po drugom osnovu, policija i zdravstvene ustanove vode evidenciju, razvrstavajući ih po spolu, o žrtvama nasilja koje su lica s invaliditetom. Prema tim podacima, policija u 2017. godini nije zabilježila niti jedan slučaj nasilja nad ženom s invaliditetom, dok je u zdravstvenim ustanovama evidentiran jedan slučaj.

Kako bismo stekli uvid u podatke u Federaciji BiH poslali smo upit Gender centru FBiH i dobili dokument Statistički podaci o nasilju u porodici, koji sadrži statističke podatke za period 2006–2015. godine, uz pojašnjenje da podaci za 2017. godinu još nisu objedinjeni. Istaknuto je da nemaju podatke o slučajevima nasilja nad ženama s invaliditetom, starijim osobama, ženama iz ruralnih sredina, ženama Romkinjama, niti interno raseljenim licima.

Za BD nema dostupnih podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, ali je članom 29. *Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine*⁵⁴ propisano da

52 Juli 2018. godine.

53 Dostupni su izvještaji za ranije godine, ali smo za potrebe ovog istraživanja uzeli u obzir novije podatke.

54 Dostupno na linku: <http://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20zas--titi%20od%20nasilja/001%2007-18%20Zakon%20o%20zas+titi%20od%20nasilja%20u%20porodici%20u%20Brc+ko%20distriktu%20Bosne%20i%20Hercegovine.pdf>

50 Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, 2013.

51 Ibid.

su „subjekti zaštite i druga tijela ovlaštena za postupanje u skladu s ovim zakonom dužna voditi evidenciju o preduzetim radnjama i podatke o broju pokrenutih i završenih postupaka i drugih preduzetih mjera, te izvještaje o tome dostavljati Odjeljenju za zdravstvo i ostale usluge.“ S obzirom na to da je taj zakon usvojen 2018. godine, može se očekivati prikupljanje podataka za budući period.

ANALIZA ODGOVORA NA UPITNIKE

U ovom poglavlju ćemo predstaviti analizu odgovora na upitnike. Upitnici su kreirani s ciljem da od institucija, zaduženih za djelovanje u okviru odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici, dobijemo podatke o tome koliko su njihovi kapaciteti, načini djelovanja u slučaju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, te njihova međusobna saradnja, prilagođeni pružanju usluga zaštite od nasilja ženama koje pripadaju marginalizovanim grupama, kao i da li ih ove institucije uopće prepoznaju kao dio problema nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U fazi prikupljanja podataka izrađeno je pet različitih upitnika namijenjenih: CSR, sektoru policije, domovima zdravlja, tužilaštvima i osnovnim/općinskim sudovima. Upitnici su prilagođeni nadležnostima institucija propisanim entitetskim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici i *Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta*⁵⁵. Upitnici su sadržavali pitanja kojima smo željeli identifikovati međuinstitucionalnu saradnju (kao posebno važan segment adekvatnog odgovora na nasilje nad ženama iz marginalizovanih grupa), pitanja procjene kapaciteta potrebnih za aktivnosti usmjerene ka ženama iz marginalizovanih grupa⁵⁶ i pitanja kojima smo mjerili mišljenje i stavove predstavnika institucija vezano za mogućnost žena iz marginalizovanih grupa da

koriste sisteme zaštite od nasilja. U kreiranju upitnika vodili smo se strateškim ciljevima definisanim u Strategiji za suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Strategiji za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013–2017.) u Federaciji BiH, Gender akcionim planom BiH, kao i priručnikom Postupanje u slučajevima nasilja u porodici, a sve s ciljem da pitanjima dosljedno ispratimo strateški pravac institucionalnog odgovora BiH na nasilje nad ženama i nasilje u porodici, kao i da dobijemo odgovore o tome koliko djelovanje institucija u sistemu zaštite odgovara normativno-pravnom okviru koji im je nametnut. Ipak, vodili smo računa o tome da prikupljeni podaci imaju perspektivu odnosa prema ženama iz marginalizovanih grupa i da daju sliku o poštovanju principa nediskriminacije, odnosno mogućnosti pristupa mehanizmima zaštite za sve građanke BiH.

Elektronska verzija upitnika⁵⁷ poslana je na 143 e-mail adrese CSR, 23 doma zdravlja, 18 tužilaštava, 50 osnovnih/općinskih sudova, 2 entitetska ministarstva unutrašnjih poslova, policiji BD i 10 kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova.⁵⁸

Grafikon 1 prikazuje procenat odgovorenenih, odnosno neodgovorenenih upitnika, po sektorima.

Sprem

⁵⁵ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 2/10). Usvojila ga je Skupština Brčko distrikta Bosne i Hercegovine na 26. redovnoj sjednici, održanoj 28. februara 2018. godine.

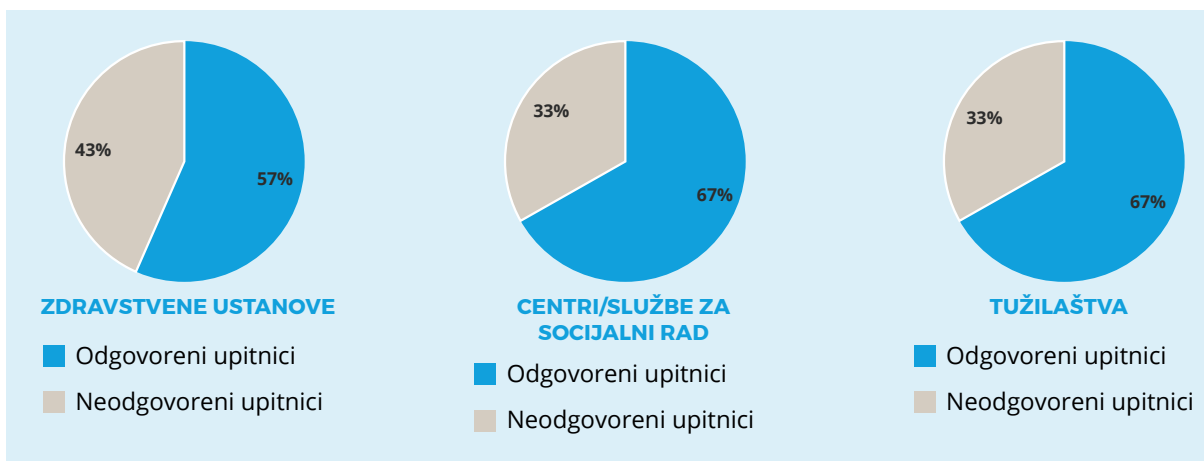
Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 20/13 /13. 3. 2013)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 102/12 i 108/13).

⁵⁶ Npr. arhitektonska pristupačnost za korisnice invalidskih kolica, poznavanje znakovnog jezika i sl.

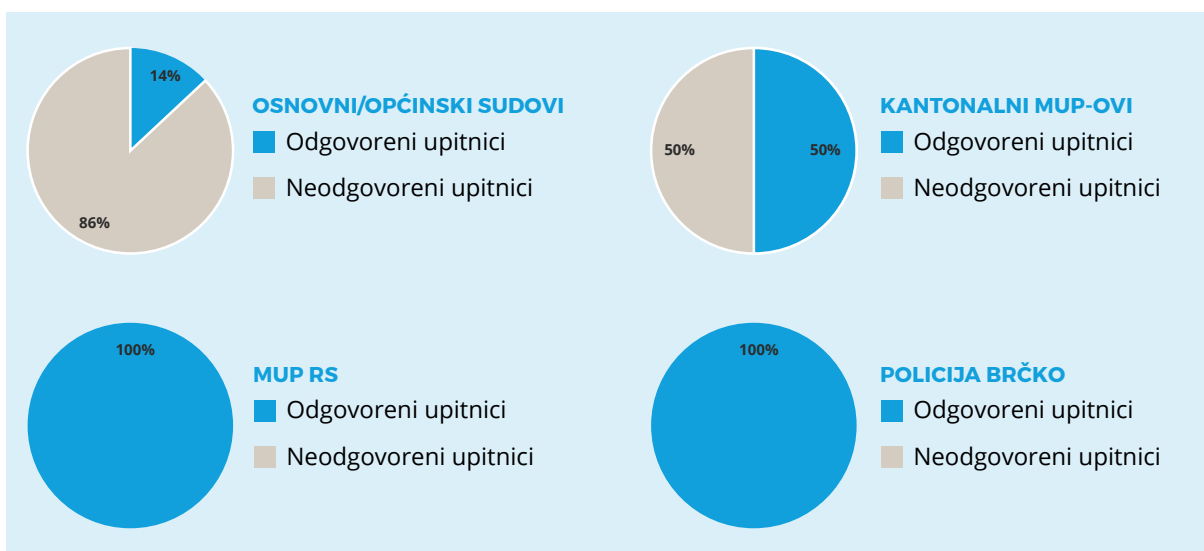
⁵⁷ Google forms platforma.

⁵⁸ Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova je dostavilo informaciju da ono ne raspolaže podacima koji se traže u dostavljenom upitniku, te da se radi dobijanja potrebnih podataka obratimo KMUP-u.

nost institucija da učestvuju u istraživanju ovakve vrste, također, daje dio odgovora o tome kako one vide svoju ulogu u multisektoralnom

odgovoru na nasilje nad ženama i nasilje u porodici.

Grafikon 1. Procenat upitnika na koje smo dobili, odnosno nismo dobili, odgovore od institucija u sistemu zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Značaj holističkog pristupa problemu nasilja nad ženama koje pripadaju marginalizovanim grupama posebno je naglašen s obzirom na činjenicu da samo takvo djelovanje može obezbijediti usklađen niz aktivnosti različitih institucija u oblasti psihosocijalne zaštite, provođenja zakona (policija, tužilaštvo i pravosudni organi) i zdravstva, koji je neophodan kako bi ove grupe žena dobile podršku koja im je potrebna, a s obzirom na specifičnosti različitih položaja ranjivosti u kojima se nalaze, a koji se često ukrštaju. Istraživanje i praksa ukazuju na to da sam način na koji se pružaju usluge žrtvama nasilja značajno utiče na uspješnost mjera zaštite od nasilja⁵⁹. Sveobuhvatna zaštita od nasilja

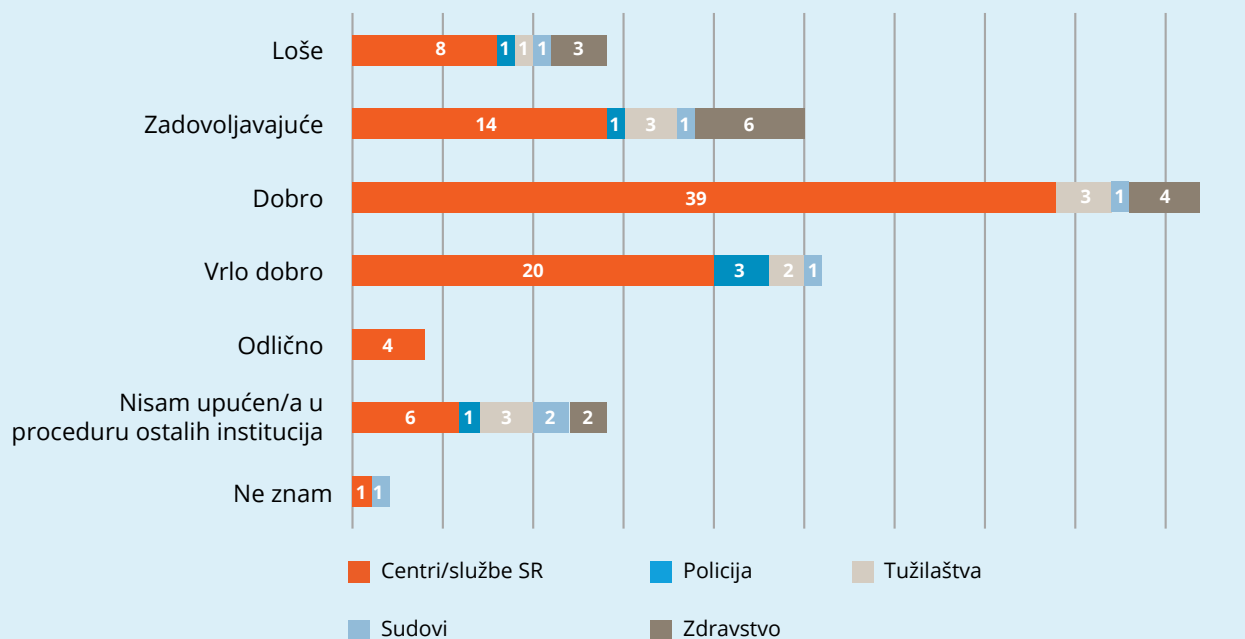
podrazumijeva koordiniran rad svih odgovornih institucija, odnosno aktivnosti koje prožimaju sektor zdravstva, školstva, socijalne zaštite, policije i pravosuđa, te mehanizme koordinacije i upravljanja. S obzirom na postojeće razlike u procedurama i nivou propisane koordiniranosti djelovanja institucija zaduženih za odgovor na nasilje nad ženama i nasilje u porodici između entiteta i BD, kao i neusklađenost identifikacije, registracije i izvještavanja o slučajevima nasilja u porodici, nije teško pretpostaviti da su moguće poteškoće u samom provođenju koordiniranog multisektoralnog odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Stoga je poseban naglasak u prikupljanju podataka putem upitnika stavljen na to kako same

⁵⁹ Multisektorski odgovor na rodno zasnovano nasilje, Efikasan i koordiniran način zaštite i osnaživanja

žrtava, odnosno osoba koje su preživjele rodno zasnovano nasilje, Modul 1., EEIRH, UNFPA EECARO, 2015, str. 12.

institucije ocjenjuju usaglašenost procedura koje koriste za identifikaciju, registraciju i izvještavanje o slučajevima nasilja u porodici s procedurama ostalih institucija odgovornih za pružanje pomoći žrtvama nasilja u porodici i nasilja nad ženama.

Odgovori institucija na pitanje da ocijene usaglašenost međusobnih procedura

Grafikon 2. Prikaz odgovora institucija na pitanje da ocijene usaglašenost međusobnih procedura⁶⁰

Zdravstvene ustanove u najvećem broju slučajeva (46%) usaglašenost procedura smatraju zadovoljavajućom, a u 15% odgovora izjavljuju da nisu upućene u procedure drugih institucija. Podjednak broj **tužilaštava** (25%) ocjenjuje usaglašenost procedura zadovoljavajućom, dobrom i nije upućen u procedure drugih institucija. Sudovi u dva slučaja (28,6%) nisu upućeni u procedure drugih institucija, dok su ostali odgovori ravnomjerno raspoređeni između opcija loše, zadovoljavajuće, dobro, vrlo dobro i ne znam. Policija se u najvećem broju odgovora opredjeljuje za vrlo dobru usaglašenost procedura, u jednom slučaju usaglašenost smatra lošom, a u jednom nije upućena u procedure drugih institucija, dok **CSR** smatraju da je usaglašenost procedura dobra u 40,6% odgovora; također, oni jedini imaju zastupljen odgovor odlično (4,1%), ali u 6,2% odgovora se izjašnjavaju da nisu upućeni u procedure

drugih institucija.

Postoji relativno velika razuđenost odgovora institucija na to pitanje, što se donekle može objasniti subjektivnom ocjenom onoga ko je popunjavao upitnik. Ipak, zabrinjava podatak da četiri od pet sektora kojima je poslan upitnik daju odgovore da nisu upućeni u procedure ostalih institucija, odnosno takav odgovor je dalo 14 pojedinačnih institucija. **Da postoji značajan prostor za unapređenje međuinstitucionalne saradnje u sprečavanju i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici** vidimo iz dodatnog odgovora na ovu temu, a koji smo dobili od institucija iz zdravstvenog sektora. „Ne postoji adekvatna međuinstitucionalna saradnja, tek smo za djecu kroz grupu za zaštitu djece i omladine ‘Mreža’ uspjeli da identifikujemo probleme djece, ali ne i da te probleme riješimo na adekvatan način. Ne postoji adekvatna procedura za međuinstitucionalnu saradnju u oblasti nasilja u porodici (djeci, ženama).“⁶¹

60 Ovdje treba imati na umu odnose broja odgovora i broja ukupno popunjenih upitnika po institucijama. U grafikonu su korišteni realni brojevi zbog veće preglednosti.

61 JZU Dom zdravlja Pale.

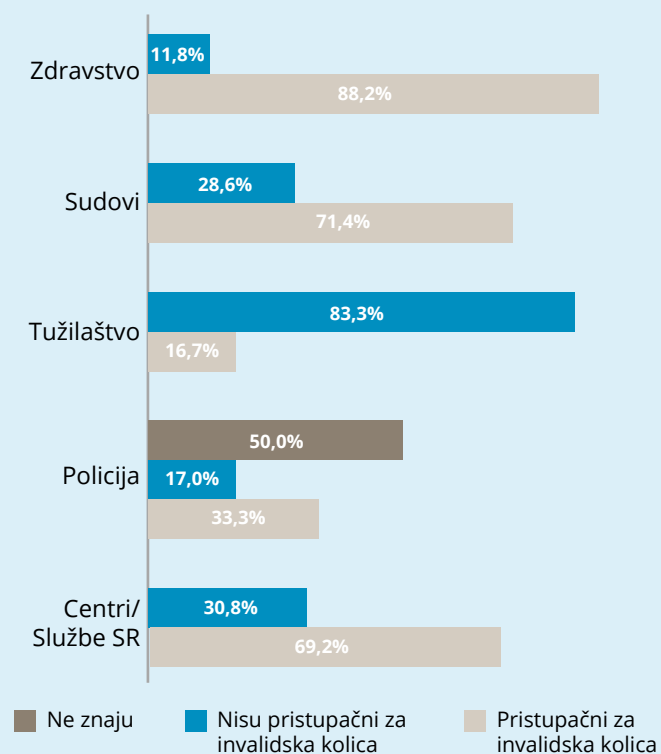
Nedostatak usaglašenosti procedura i zajedničkog koordiniranog djelovanja među institucijama koje se bave sprečavanjem i zaštitom od nasilja nad ženama i nasilja u porodici može biti jedan od razloga zašto se žrtve porodičnog nasilja suočavaju sa dugim trajanjem procesa i pored obaveze hitnosti djelovanja u zakonima⁶². To pokazuje zašto postoji problem povjerenja žrtava u institucionalni odgovor u smislu zaštite.

Za pripadnice marginalizovanih grupa, koordiniran odgovor institucija ima još veći značaj zbog mogućnosti prilagođavanja podrške specifičnostima položaja pripadnica marginalizovanih grupa, za šta se pokazalo da sistem još nije spreman, o čemu govore iskustva i stavovi intervjuisanih žena pripadnica marginalizovanih grupa.⁶³

Spremnost institucija da odgovore na specifične potrebe žena koje ne pripadaju „prosjeku“, odnosno pripadaju marginalizovanim grupama, analizirali smo pitajući institucije da li imaju specifične procedure namijenjene ženama iz marginalizovanih grupa koje su predmet ovog istraživanja (žene s invaliditetom, žene Romkinje, interno raseljene žene, žene iz ruralnih sredina i žene starije životne dobi), da li posjeduju kapacitete neophodne za pružanje usluga svim građankama poput službenika koji poznaju znakovni jezik, arhitektonskog pristupa za žene koje koriste invalidska kolica i sl. Pored toga, zanimalo nas je da li uopće prepoznaju potrebu specifičnog (prilagođenog) pristupa zaštiti žena iz marginalizovanih grupa, te da li vode evidenciju o broju slučajeva nasilja nad tim grupama žena, što bi omogućilo da prepoznaju i kreiraju adekvatne odgovore u vidu aktivnosti prevencije i zaštite prilagođenih baš njima.

Kada je pristupačnost ustanova i usluga zaštite od nasilja za žene s invaliditetom u pitanju, osim zdravstvenih ustanova, ostale ustanove uglavnom nisu pristupačne za ulazak osobe koja koristi invalidska kolica.

Pristupačnost za ulazak osobama koje koriste invalidska kolica

Grafikon 3. Pristupačnost institucija za ulazak osobama koje koriste invalidska kolica

Kao što vidimo u grafikonu 3, zdravstvene ustanove su za korisnice invalidskih kolica (i osobe koje se otežano kreću) pristupačne u 88,2% slučajeva, sudovi u 71,4% slučajeva, CSR u 69,2% slučajeva, a najmanje policija sa 33,3%⁶⁴ pristupačnosti i tužilaštva koja su pristupačna u samo 16,7% slučajeva. Ti podaci govore o nepoštovanju međunarodnog principa nediskriminacije, odnosno obezbjeđivanja nesmetanog pristupa svih građana i građanki (pa tako i onih koji se otežano kreću) „svim dobrima, proizvodima i uslugama otvorenim ili obezbijeđenim za javnost“⁶⁵. Uskraćivanje pristupa se smatra diskriminacijom. Obaveza arhitektonske pristupačnosti objekata regulisana je i Zakonom o uređenju prostora

62 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 102/12 i 108/13); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 20/13 /13. 3. 2013); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 2/10, usvojila ga je Skupština Brčko distrikta Bosne i Hercegovine na 26. redovnoj sjednici, održanoj 28. februara 2018. godine).

63 Vidi poglavlje Analiza dubinskih intervjua s pripadnicama marginalizovanih grupa.

64 Podatak o pristupačnosti policije treba uzeti s rezervom, jer su na upitnik odgovarali na različitim nivoima; za RS na upitnik je dalo odgovore Ministarstvo unutrašnjih poslova, a za FBiH kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova. Nemamo podatak o pojedinačnoj pristupačnosti policijskih stanica.

65 Opći komentar na član 9. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: PRISTUPAČNOST, My right 2017. (http://www.myright.ba/uimages/Opsti20komentar20na-20clan20920Konvencije20o20pravima20osoba20s20invaliditetom_PRISTUPACNOST_MyRight_2017.pdf). Zadnji put pristupljeno 19. 7. 2018. godine.

i građenju RS⁶⁶, Zakonom o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH⁶⁷, Uredbom o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja svih barijera za osobe sa umanjnim tjelesnim sposobnostima (Federacija BiH)⁶⁸, Pravilnikom o uslovima za planiranje i projektovanje objekata za nesmetano kretanje djece i lica sa umanjnim tjelesnim sposobnostima⁶⁹, kao i specifičnim propisima vezano za ispunjavanje uslova za osnivanje ustanova zdravstvene i socijalne zaštite.

Zabrinutost u vezi sa pristupačnošću javnih ustanova izražava i Komitet UN-a za provođenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom gdje se navodi: „Komitet je zabrinut što ne postoji sveobuhvatna strategija pristupačnosti, niti zakoni s efektivnim sankcijama koji bi bili usklađeni na svim nivoima, te što je navedeno da većina javnih zgrada i ustanova, s posebnim osvrtom na one koji pružaju besplatnu pravnu pomoć i/ili, posebno, usluge za osobe s invaliditetom, kao i javni prevoz, nisu pristupačni.“⁷⁰ Posljedice nepristupačnosti dolaze do izražaja upravo na primjeru funkcionisanja mehanizama zaštite od nasilja nad ženama s invaliditetom, gdje vidimo da je nepristupačnost prepreka jednakopravnom pristupu značajnom društvenom mehanizmu, kao što je zaštita od nasilja.

Edukacije za znakovni govor su prošli jedino zaposlenici zdravstvenih ustanova (17,6%) i

66 Zakon o uređenju prostora i građenju RS („Službeni glasnik RS”, br. 40/2013, 2/2015).

67 Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10).

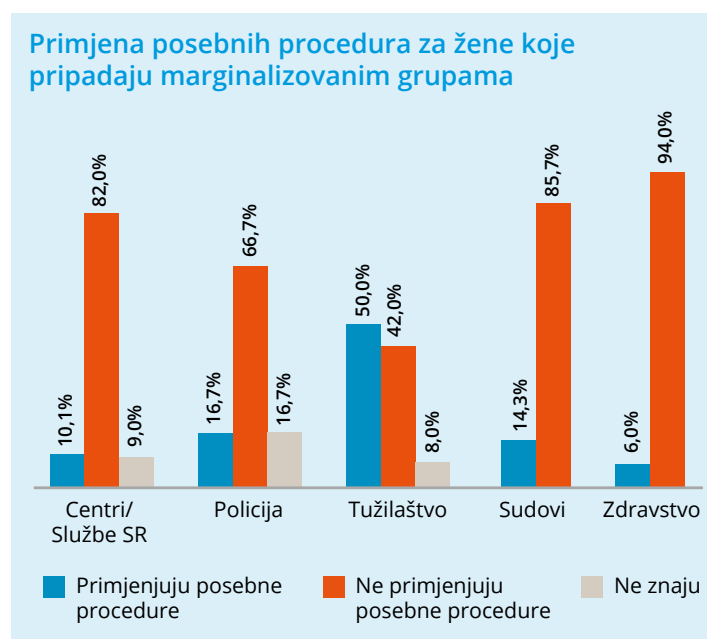
68 Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja svih barijera za osobe sa umanjnim tjelesnim sposobnostima („Službene novine Federacije BiH”, broj 48/09).

69 Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje objekata za nesmetano kretanje djece i lica sa umanjnim tjelesnim sposobnostima (<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/pravilnik%20o%20uslovima%20za%20plan.%20i%20projekt.%20objekata%20za%20nesmetano%20kretanje%20djece%20i%20lica%20sa%20umanj.%20tjel.%20sposobn.pdf>). Zadnji put pristupljeno 19. 7. 2018. godine.

70 Komitet za prava osoba s invaliditetom, Zaključna razmatranja o inicijalnom izvještaju Bosne i Hercegovine (http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Prava_osoba_sa_invaliditetom/Zakljucna%20razmatranja%20i%20preporuke%20Komiteta%20za%20prava%20osoba%20sa%20invaliditetom%20za%20BiH.pdf). Zadnji put pristupljeno 20. 7. 2018. godine.

veoma mali procenat u CSR (6,7%), dok ostali nisu imali iskustva s takvim edukacijama. Kod tako male mogućnosti ustanova da komuniciraju sa žrtvom u slučaju nasilja nad ženom koja ima oštećenje sluha/govora, postavlja se pitanje mogućnosti pružanja adekvatne zaštite i provođenja potrebnih procedura. Iako ne postoji specifična zakonska obaveza službenika javnih ustanova da pohađaju ove vrste edukacije, ovdje se, također, možemo pozvati na princip nediskriminacije u pružanju usluga i postaviti pitanje kako je moguće da se on ispoštuje u slučajevima kada pružaoci usluga nemaju tu vrstu kapaciteta.

Postojanje posebnih procedura (angažovanje tumača, prevodioca, angažovanje vještaka, psihologa, saslušanje u pristupačnim prostorijama i sl.) u slučaju nasilja nad ženama koje pripadaju marginalizovanim grupama u najvećem broju slučajeva navode tužilaštva (50%), zatim policija (20%), sudovi (14,3%), a u samo 10,2% odgovora od CSR, odnosno 6% odgovora zdravstvenih ustanova se navodi da primjenjuju posebne procedure.

Grafikon 4. Primjena posebnih procedura za žene koje pripadaju marginalizovanim grupama

Prema dostavljenim odgovorima, većina institucija navodi da ne vodi posebnu evidenciju o tome da li žrtve prijavljenih slučajeva nasilja nad ženama pripadaju nekoj od marginalizovanih grupa. Takvu evidenciju nemaju sudovi, tužilaštva, zdravstvene ustanove, kao ni policija BD, niti kantonalni MUP-ovi u FBiH. Izuzetak je odgovor MUP-a RS koji navodi da bilježi podatke o tome da

li su žrtve nasilja žene s invaliditetom i žene starije od 65 godina starosti.⁷¹ CSR u manje od 5% slučajeva vode evidenciju o tome da li su žrtve nasilja žene starije životne dobi, a u 1,1% slučajeva navode da vode evidenciju o ženama iz ruralnih sredina.

Protok i razmjena podataka su jedan od ključnih faktora za integrisano djelovanje institucija, te smo pokušali saznati na koji način se razmjenjuju podaci o slučajevima nasilja u porodici s drugim institucijama/ustanovama/organizacijama. Tužilaštva u 73% slučajeva razmjenjuju podatke na osnovu posebnog zahtjeva, a kod ostalih 27% razmjena podataka se obavlja automatizovano po službenoj dužnosti. Osnovni/općinski sudovi, također, u većini slučajeva koriste praksu po kojoj se informacije razmjenjuju na osnovu posebnog zahtjeva i to u 57% slučajeva. Zdravstvene ustanove rade po službenoj dužnosti, a pored toga neki od domova zdravlja u RS imaju i uspješnu praksu redovnog (periodičnog izvještavanja)⁷². CSR u 83% slučajeva razmjenjuju informacije po službenoj dužnosti, u 15% slučajeva na osnovu posebnog zahtjeva, a dva od ukupno 96 CSR imaju takvu praksu da informacije s drugim službama razmjenjuju na osnovu zahtjeva koji mora podnijeti lično osoba na koju se zahtjev odnosi. Iako je mali procenat u odnosu na ukupan broj odgovora, praksa u kojoj je onemogućen bilo kakav protok informacija između institucija postoji zbog procedura koje nisu u skladu sa zakonima, strategijama i relevantnim obavezama.

Mnoge žene i djevojčice imaju organičeno poznavanje prava na pravnu zaštitu i informacije koje su međunarodno prepoznate u Zajedničkom globalnom programu UN-a o osnovnom paketu usluga. Prema dobijenim podacima, čak 21,6% CSR ne vrši uslugu pravnog savjetovanja žena u slučajevima nasilja u porodici, a više od 31% centara ne

nudi uslugu psihološkog savjetovanja/podrške ženama žrtvama nasilja. Treba navesti i to da CSR nemaju obavezu pružanja ove vrste podrške žrtvama nasilja⁷³, ali u skladu sa svojim kapacitetima mogu organizovati taj vid podrške koji je, ujedno, dio međunarodnog standarda koji smješta „žrtve u središte intervencija i institucionalnih odgovora. Modeli integrisane brige potiču holistički tretman zdravstvenih, seksualnih i psiho-socijalnih potreba.“⁷⁴ Povećanjem kapaciteta CSR, kako bi bili u mogućnosti pružiti ženama iz marginalizovanih grupa osnovne vidove pravnog i psihološkog savjetovanja (barem u manje razvijenim općinama gdje centri za mentalno zdravlje ili nevladine organizacije koje pružaju pravnu pomoć nisu lako dostupni), povećala bi se šansa za osnaživanje žena žrtava nasilja⁷⁵, a usluge podrške učinile lakše dostupnim.

U 40% zdravstvenih ustanova ne postoji posebna usluga savjetovanja vezanog za zlostavljanje, koja uključuje savjetovanje o nasilju u porodici, seksualnom zlostavljanju i drugim oblicima zlostavljanja⁷⁶, a samo u 8% zdravstvenih ustanova, prema našim podacima, postoji mogućnost da se, u slučaju nasilja, objedini medicinska i forenzička procedura odnosno da se pregled i prikupljanje forenzičkih dokaza obave u isto vrijeme, na istom mjestu i da ih obavi ista osoba.

U Priručniku za postupanje u slučajevima nasilja u porodici koji je radio Gender centar FBiH se ističe da mreža dobro obučених pružalaca usluga, s neophodnim vještinama i odgovarajućim stavovima, može pružiti adekvatnu i efikasnu podršku prilagođenu potrebama žrtava, te smanjiti rizik od ponovne viktimizacije⁷⁷. Prema

71 Ovaj podatak je u saglasnosti s podatkom iz Informacije o sprovođenju opšteg protokola o postupanju u slučajevima nasilja u porodici za 2016. godinu u Republici Srpskoj, gdje se navodi da su subjekti zaštite dužni voditi evidenciju o žrtvama nasilja koja uključuje i evidenciju razvrstanu po spolu o žrtvama starijim od 65 godina i žrtvama koje su osobe s invaliditetom. Međutim, takvu vrstu evidencije su, u RS, dužne voditi i zdravstvene ustanove i obrazovne ustanove, tužilaštva i centri/službe za socijalni rad i ti su podaci vidljivi u prikupljenim podacima koje smo obradili u poglavlju Analiza podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici dostupnih u institucijama zaduženim za zaštitu od nasilja, ali to ne bilježe i odgovori na upitnike, što može ukazivati da osobe koje su popunjavale upitnike nisu bile upoznate s tom procedurom.

72 Više o tome u poglavlju Dobre prakse institucija.

73 Po potrebi se uključuju centri za mentalno zdravlje, odnosno nevladine organizacije koje pružaju takvu vrstu podrške.

74 Good practices in responding to domestic violence: A comparative study / Lori Mann. 2018.

75 Potrebu osnaživanja žena žrtava nasilja u provedenim intervjuima posebno ističu žene iz ruralnih sredina i Romkinje.

76 Takva usluga je neophodna, što je i prepoznato npr. naredbom o standardima i normativima zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja u FBiH, koja donosi novi set usluga, a između ostalog prepoznate su i nove usluge u zajednici, što je primjenjivo i za određene potrebe žrtava. Time je uvedeno savjetovanje vezano za zlostavljanje, kao posebna usluga, koja uključuje savjetovanje o nasilju u porodici, seksualnom zlostavljanju i drugim oblicima zlostavljanja, i to u okviru zaštite mentalnog zdravlja i usluga iz domena savjetovanja i psihoedukacije.

77 Detaljnije u: Postupanje u slučajevima nasilja u porodici, Multisektorski odgovor, Zaštita, pomoć i podrška žrtvama nasilja u porodici, Provođenje zaštitnih mjera

podacima koje smo dobile od institucija, najviše su policiji i tužilaštvima dostupni programi obuke koji se odnose na unapređenje efikasnosti podrške žrtvama nasilja u porodici i nasilja nad ženama, pri čemu ih, prema dostavljenim odgovorima, policija zaista i koristi u velikoj mjeri. Npr. MUP RS navodi da je u protekle tri godine 168 policijskih službenika prošlo obuke koje se odnose na unapređenje efikasnosti podrške žrtvama nasilja nad ženama u porodici, u Tuzlanskom kantonu takvu obuku su prošla 104 službenika. Iako pojedini MUP-ovi u RS i FBiH navode veliki broj kadrova koji prolaze takve obuke, čak 60% dobijenih odgovora iz MUP-ova kantona u FBiH i BD navode samo dva ili manje službenika.

Međutim, odgovori iz tužilaštva pokazuju da su zaposlenicima tužilaštva u potpunosti dostupni programi obuke koji se odnose na unapređenje efikasnosti podrške žrtvama nasilja u porodici, ali ih je u posljednje tri godine u 80% slučajeva završilo samo troje ili manje zaposlenih. Osnovnim/općinskim sudovima su, također, u velikoj mjeri dostupne takve vrste obuka (navodi 72% odgovora), ali ih kao i tužilaštva rijetko koriste, te prema prikupljenim podacima u 80% slučajeva ih je iskoristilo najviše troje zaposlenih u posljednje tri godine.

Programi obuka koji se odnose na unapređenje efikasnosti podrške žrtvama nasilja u porodici su, prema dostavljenim podacima, najmanje dostupni zdravstvenim radnicima, pri čemu samo 47% zdravstvenih ustanova navodi da su im dostupni takvi programi. Zabrinjavajući je podatak da čak 30,8% CSR navodi da nema dostupne takve vrste obuka, te su njima nakon zdravstvenih ustanova one najnedostupnije.

U okviru prikupljanja podataka putem upitnika, bilježili smo mišljenje predstavnika nadležnih institucija/ustanova u sistemu zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici o tome na koje prepreke nailaze žene pripadnice marginalizovanih grupa u korištenju sistema za zaštitu od nasilja, kao i njihova druga zapažanja.

Centri i službe za socijalni rad ističu da je najčešća prepreka s kojom se suočavaju marginalizovane grupe žena nedostatak informacija, kao zajednički problem za sve grupe žena pripadnice marginalizovanih grupa. Pored toga, kao prepreku ističu i osudu okoline ukoliko zatraže pomoć. Uz to, za žene

s invaliditetom oni prepoznaju i problem arhitektonskih barijera.

Predstavnici CSR se suočavaju s problemom nedostatka kadrova, prilika za edukacije i profesionalno usavršavanje, ali i s problemom evidencije i pristupa podacima. Ističu da ih takve prepreke sprečavaju da kvalitetno pruže podršku žrtvama i sveobuhvatno rade svoj posao. U upitniku je ostavljen prostor za dodatna pojašnjenja i tu je najčešće spomenut problem nedostatka kadra, prvenstveno manjak psihologa unutar CSR-a. Takva situacija uslovljava smanjenu mogućnost pružanja usluge psihološkog savjetovanja, koja se u slučajevima nasilja u porodici može smatrati neophodnom. Iz upitnika saznajemo: „Ukazuje se potreba za dodatnim edukacijama stručnjaka za rad sa žrtvama nasilja, posebno za edukacijama stručnog rada s nasilnicima.“ Pored toga, spominje se i nedostatak supervizijske podrške stručnom kadru koji radi na poslovima nasilja u porodici. „Svakoj žrtvi nasilja pružimo sve što možemo, neovisno kojoj grupi pripada. CSR Kakanj nažalost nema uposlenog psihologa. Slaba je supervizijska podrška stručnom kadru koji radi na poslovima nasilja u porodici, odnosno nema je uopće.“

Nedostatak prilika za profesionalnim usavršavanjem je drugi problem po učestalosti spominjanja. To se odnosi generalno na dodatne edukacije stručnjaka za rad sa žrtvama nasilja, ali i specifično na edukacije o stručnom radu s nasilnicima.

U odgovorima se može primijetiti posvećenost i želja za unapređenjem rada. Međutim, poneki odgovori ukazuju na neprepoznavanje specifičnosti problema s kojima se određene grupe žena susreću. Na primjer, CSR ističu neosjetljivost procedura na specifičnosti određenih grupa, ali ne prepoznaju problem u tome. Takva neosjetljivost i neprepoznavanje specifičnosti dovodi do prikrivene diskriminacije u pristupu uslugama. Međutim, iz samih odgovora se vidi da se istovjetnost tretmana za sve smatra prednošću, te se prividna jednakost ne ističe kao problem, već kao pozitivna stavka gdje svi dobijaju „isti tretman“, te gdje „nema razdvajanja“:

„Za područje općine Živinice urađen je protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici. Protokol je potpisan od strane svih institucija relevantnih za rješavanje i postupanje u slučaju porodičnog nasilja. U postupcima porodičnog nasilja nema razdvajanja i različitog djelovanja

izrečenih počiniocima nasilja u porodici, Gender centar FBiH, Sarajevo, 2017.

ni po bilo kom osnovu (žene s invaliditetom, žene Romkinje, žene iz ruralnih sredina, interno raseljene žene, žene starije životne dobi). Svi imaju isti tretman.“ CSR TK

„Svaku žrtvu nasilja tretiramo jednako. Ne pravimo nikakvu razliku između žrtava nasilja.“ Služba za opštu upravu i društvene djelatnosti Opštine Drvar.

U odgovorima dobijenim od **zdravstvenih ustanova** najčešći problemi s kojima se susreću žene pripadnice marginalizovanih grupa su nedostatak kapaciteta ili kadra za stručnu pomoć. Specifično za Romkinje navodi se da je čest problem neposjedovanje zdravstvenog osiguranja, a za žene s invaliditetom to su arhitektonske barijere.

Specifični problemi s kojima se susreću neke od zdravstvenih ustanova je nepostojanje kvalitetne elektronske evidencije i neadekvatno funkcionisanje procedura međuinstitucionalne saradnje.

Osnovni/općinski sudovi su kao glavne probleme kod marginalizovanih grupa žena detektovali nedostatak informacija i nedostatak profesionalne podrške za žrtve nasilja u porodici. Za žene s invaliditetom oni prepoznaju još i arhitektonske barijere kao problem.

U jednom od odgovora u dodatnim pojašnjenjima pristiglim od sudova navodi se da na pitanje o izrečenim zaštitnim mjerama specifično za žene treće dobi, Romkinje, žene s invaliditetom, interno raseljene i žene iz ruralnih sredina nije moguće odgovoriti, zato što u podacima koje sud dobija od podnosioca zahtjeva u prekršajnom postupku, kao i u podacima koje sud dobija od tužilaštva u krivičnom postupku nema tih podataka. To ukazuje da nedostatak u načinu vođenja evidencije može stvoriti utisak oslobođanja od odgovornosti od obaveze prepoznavanja potreba i omogućavanja usluga zaštite od nasilja i za specifičnosti marginalizovanih grupa žena.

Tužilaštva kao probleme s kojima se susreću žene koje pripadaju marginalizovanim grupama identifikuju osudu okoline ukoliko zatraže pomoć i nedostatak kapaciteta ili kadra za stručnu pomoć.

Kao i sudovi, i tužilaštva kao problem navode nedostatak evidencije koji ih onemogućava da odgovore na sva pitanja iz upitnika.

Policija prepoznaje problem ekonomske zavisnosti od partnera.

I tužilaštvo i policija u ukupno četiri slučaja ostavljaju komentar da ne mogu odgovoriti na pitanje o tome s kojim preprekama se susreću žene koje pripadaju marginalizovanim grupama „...jer nam nisu poznate prepreke na koje nailaze pripadnice marginalizovanih grupa u pogledu korištenja sistema zaštite od nasilja“.

Primjeri dobre prakse rada institucija

JZU Dom zdravlja Derвента navodi da uspješno razmjenjuje podatke o slučajevima nasilja u porodici s drugim institucijama/ustanovama/organizacijama, što podrazumijeva redovno (periodično) izvještavanje, a uz to u pojedinačnim slučajevima i dodatno. Također, navodi da postoje i zajednički projekti sprečavanja nasilja u porodici u koje su uključeni CSR, policija, tužilaštva, nevladine organizacije u toj opštini.

JU CSR BL već od 2006. godine ima mobilni tim za borbu protiv nasilja u porodici, koji danas funkcionise kao tim za pripravnost, koji po pozivu žrtve nasilja izlazi na teren. Ista javna ustanova ističe kako aktivno kroz terenski rad pokušava prepoznati specifičnosti i potrebe korisnika koje sistem podrške ne uspijeva riješiti, a ta će saznanja iskoristiti kako bi ažurirala i unaprijedila postojeći Memorandum o saradnji s institucijama.

ANALIZA DUBINSKIH INTERVJUA S PRIPADNICAMA MARGINALIZOVANIH GRUPA

U cilju sagledavanja kompletne slike o mogućnostima žena iz marginalizovanih društvenih grupa da pristupe institucionalnim mehanizmima zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici, u ovo istraživanje smo uključile i perspektivu žena s invaliditetom, Romkinja, interno raseljenih žena, žena starije životne dobi i žena iz ruralnih sredina. Metodom dubinskog intervjua prikupili smo podatke o iskustvima, stavovima i mišljenjima marginalizovanih grupa žena, po njihovim prioritetima navođenja.

Intervjui su provedeni s tri žene iz ruralnih područja od kojih je jedna lezbejka, jedna je žena s tjelesnim invaliditetom i s jednom ženom koja zastupa osobe s intelektualnim teškoćama, dvije interno raseljene žene, dvije

žene starije od 65 godina starosti, od kojih je jedna i interno raseljena, kao i dvije Romkinje koje su zastupnice Udruženja žena Romkinja.⁷⁸

Iz tog se vidi da su među intervjuisanim ženama i žene koje su marginalizovane po više osnova, odnosno izložene intersekcijskoj diskriminaciji. Također, intervjuisane žene su s područja cijele BiH i to: Banja Luka, Sokolac, Prnjavor, Brčko, Rogatica, Tuzla, Mostar.

INTERNO RASELJENE ŽENE

Intervjui su provedeni s dvije interno raseljene žene, od kojih jedna živi u ruralnoj sredini, a jedna u većem gradu što omogućava različitost njihovih perspektiva o nasilju nad ženama i institucionalnim mehanizmima zaštite od nasilja, a u odnosu na mjesto življenja.

Alternativni izvještaj o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta prepoznaje interno raseljene žene kao posebno ranjivu kategoriju, ali uzimajući u obzir druge socijalne parametre do kojih je došlo uslijed raseljavanja. „Izbjeglice, interno raseljene osobe i povratnici predstavljaju posebno ranjivu skupinu s aspekta izloženosti siromaštvu i svim oblicima diskriminacije. Posebno ugroženu kategoriju povratnika predstavljaju žene, samohrane majke i starije osobe. Veliki broj žena povratnica uposlen je u poljoprivredi, sezonski ili trajno, ali su najčešće neprijavljene i bez mogućnosti ostvarivanja socijalnih i drugih prava.“⁷⁹

Analiza intervjuja s interno raseljenim ženama je pokazala da intersekcijaska ranjivost kod te grupe žena igra veliku ulogu, odnosno da se drugi socijalni parametri, uključujući odvojenost od prvobitne socijalne mreže u lokalnoj zajednici (komšija, prijatelja, porodice), ukrštaju kod interno raseljenih žena i utiču na njihov osjećaj sigurnosti, kao i na dostupnost informacija o mehanizmima zaštite od nasilja, te osnaženost žena da prijave nasilje.

Sam status „interno raseljene žene“ ne dolazi do izražaja kada je korištenje raspoloživih

78 Jedno udruženje žena Romkinja radi na području RS, a drugo na području FBiH.

79 Izvještaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013–2017. Sarajevo, 2016. (<http://zenskamreza.ba/site/wp-content/uploads/2017/02/CEDaW-WEB-final-novembar-2016.pdf>). Zadnji put pristupljeno 22. 7. 2018. godine.

mehanizama zaštite od nasilja u pitanju, ili one ne prepoznaju taj dio svog identiteta kao ranjivost. U razgovorima sa ženama koje pripadaju toj kategoriji vidimo da su drugi faktori dominantniji u pogledu njihove osnaženosti da koriste mehanizme zaštite od nasilja.

„Smatram da je ženama koje su raseljene teže kada je nasilje nad ženama u pitanju. Žene iz ruralnih područja su u istoj situaciji. Mene to što sam interno raseljena ne bi spriječilo da prijavim nasilje, ali smatram da se većina žena koje pripadaju marginalizovanim grupama teže odlučuju da prijave nasilje, između ostalog, kako se ne bi isticali još više. Stepen obrazovanja i informisanosti igra veliku ulogu, kada je sredina zatvorenija, konzervativnija, žene su manje osnažene i teže se odlučuju da prijavljuju nasilje.“

Obje intervjuisane interno raseljene žene identifikuju više vrsta nasilja nad ženama i obje smatraju da fizičko nasilje nije najčešći oblik nasilja nad ženama. Smatraju da su psihičko, ali i seksualno nasilje veoma prisutni. Osim toga, identifikuju ekonomsko, kao i internet nasilje. Žena koja živi u ruralnoj sredini, a interno je raseljena, kaže da nema dovoljno informacija o mehanizmima zaštite od nasilja, ali ni povjerenja u mehanizme zaštite od nasilja:

„Ja lično ne bih znala sada, da se ne d’o Bog nađem u toj situaciji, kome da se obratim. Ali mislim, i većina žena u mom okruženju da se, prvo, ne bi ni obratile, a kamoli znale kome da se obrate. Jedino u slučaju težeg oblika nasilja prijaviti policiji. Ali, iskreno mislim da i oni ne bi toliko nešto preduzeli.“

Međutim, interno raseljena žena iz urbane sredine ima više informacija o mehanizmima zaštite. „U slučaju nasilja obratila bih se policiji, CSR, sos telefon, sigurna kuća, ustanova zdravstvene zaštite – ljekar.“

Ističe da bi prvo pozvala policiju ili hitnu pomoć, nije sigurna da li bi pozvala CSR i da li se njima uopće može obratiti direktno, ili ih policija obavještava po službenoj dužnosti. Zna da u Banjaluci postoji Sigurna kuća i „Udružene žene“ kao organizacije koje se bave zaštitom žena od porodičnog nasilja.

Žena iz urbane sredine bi se ljekaru porodične medicine obratila „bez ustručavanja“, dok žena koja živi u ruralnoj sredini kaže da joj je član šire porodice ginekolog i da ju je sramota da se obrati njemu. Također, smatra da „većini žena

ne bi bilo lako otići u ambulantu i priznati da je žrtva nasilja. Na ovim prostorima se to većinom krije i zataškava. Čak i okolina žrtve to radi, krije iako možda znaju. Razlog zbog čega je to tako je vjerovatno zbog načina na koji se ovdje živi, od 'šta će reći narod', sramote, ili straha nekog od partnera, pretpostavljam. Modrice bih sama liječila, privijala obloge."

Ista ispitanica pokazuje nepovjerenje prema CSR, policiji, ali i nevladinim organizacijama naglašavajući da nema dovoljno informacija o područjima njihovog djelovanja.

„Ja ne znam ništa da CSR izvršava, čula sam da krađu pare od ljudi...”

„Policija je bezobrazna, dođe policajac po pozivu i kaže: popričajte malo, pomirite se. To nije njegov pos’o, on je dužan zaštititi tu ženu od nasilnika, bez obzira što se znaju.”

Žene koje imaju manje informacija imaju i manje povjerenja u institucije odgovorne u lancu mehanizama zaštite od nasilja.

Ispitanica koja je imala više informacija o mehanizmima zaštite od nasilja, nadležnostima institucija i nešto više povjerenja u mehanizme zaštite, također, smatra „...da treba mnogo više da se priča o toj temi, o bilo kojoj vrsti nasilja, naročito o nasilju u porodici i da sankcije treba da budu rigoroznije”. To je i mogući dio odgovora na pitanje o tome šta je potrebno uraditi kako bi se stvorilo veće povjerenje i unaprijedili postojeći mehanizmi zaštite od nasilja.

ŽENE S INVALIDITETOM

Kako bi se analizi pitanja nasilja nad ženama s invaliditetom pristupilo na pravi način moramo razumjeti različite načine na koje su žene s invaliditetom ranjive, a u odnosu na vrstu oštećenja koja je uzrok invaliditeta. Različite vrste invaliditeta različito utiču na povećanje rizika žena s invaliditetom da budu žrtve nasilja, kao i mogućnost, odnosno nemogućnost da koriste raspoložive mehanizme zaštite od nasilja, čak i ako u obzir ne uzimamo interseksijsku ranjivost (npr. žena s invaliditetom iz ruralne sredine).

Da bismo to pitanje sagledali iz različitih perspektiva, odlučili smo se za dubinski intervju s jednom ženom s tjelesnim invaliditetom i poteškoćama u kretanju, te s jednom ženom koja je majka osobe s intelektualnim teškoćama

i ima iskustvo dugogodišnjeg zastupanja osoba s intelektualnim teškoćama.

Poseban izazov za istraživanje tog društvenog problema predstavlja identifikovanje nasilja nad ženama s intelektualnim teškoćama, a sa tim u vezi i identifikovanje (ne)funkcionalnosti mehanizama zaštite.

Ono što žene s invaliditetom, općenito, čini vrlo ranjivom kategorijom je visok stepen zavisnosti od članova porodice, što otvara prostor za različite vrste porodičnog nasilja, koje se teško identifikuju, pa podatke o tome nemaju ni udružena osoba s invaliditetom.

„Malo ko od roditelja priča o fizičkom nasilju u porodici. Udružena nemaju podatke, jer nijedan roditelj neće doći i reći „ja tučem svoje dijete” s invaliditetom. Naši zakoni su te osobe prepustili samo porodicama i, iako nemamo podataka, teško je povjerovati da se nasilje ne dešava u porodicama, ali se radi o žrtvama koje nisu u mogućnosti da ga prijave. Zaista nemamo konkretnih informacija. Bilo je nekih sumnji, razgovora nas koji sa strane posmatramo. Vrlo je teško reći da postoji nešto, ali se nikad niko nije požalio od članova porodice. Tu su svi nekako povučeni.”

Žene s invaliditetom naglašavaju nedovoljno tematiziranje nasilja nad ovom društvenom grupom: „Društvo misli da je nemoguće da se nama dešava nasilje i smatraju da sigurno porodica brine o nama.”

Žena koja ima tjelesni invaliditet svjedoči o svom iskustvu žrtve nasilja:

„Ja sam kao žena s invaliditetom prošla više puta nasilje u porodici. Svjedočila kao dijete nasilju između roditelja, fizičkog napada oca na majku, policijske intervencije... Druga stvar koja mi se desila i u kojoj nije odreagovao ni jedan sistem zaštite je da sam ja na kraju druge godine fakulteta bukvalno izbačena na ulicu od strane svoje majke. CSR nije godinu dana znao za to, jer nama niko nikada nije došao u kuću da vidi da li sam ja zbrinuta, da li neko vodi računa o meni, već su se vodili onim što je moja mama servirala u javnosti.”

Žene s invaliditetom uglavnom nemaju povjerenja u institucionalne mehanizme zaštite od nasilja, naviknute da se usluge u društvu kreiraju tako da se ne uzimaju u obzir potrebe žena s invaliditetom. „Ne postoji povjerenje prema institucijama... nikad nije ni izgrađeno.

Sistemi koji, kao, postoje se referišu na stereotip slučaja.”

Opisujući svoj osjećaj da nema kome da se obrati u slučaju porodičnog nasilja, naša sagovornica navodi:

„Službenica CSR mi je rekla da se moram vratiti kod majke, ako mog oca sutra ne bude. Jer moja majka ima stan i ja kao osoba sa invaliditetom moram da se vratim, po stavu CSR. Mi imamo čitavo nepoznavanje invaliditeta kao fenomena, pa se smatra da, pošto sam ja bolesna i ‘oštećena’, neko mora da brine o meni, pa bolje da to bude moja porodica, kakva god da je.”

Također, institucionalno zbrinjavanje u ustanovama za zbrinjavanje osoba s invaliditetom, koje se najčešće odnosi na osobe s intelektualnim ili kombinovanim teškoćama, povećava rizik od nasilja i zloupotrebe tih osoba, a djevojčice i žene su dodatno ranjive. O tome govori sagovornica koja zastupa osobe s intelektualnim teškoćama:

„Djevojčice i žene koje su u institucijama su u riziku od seksualnog nasilja od strane drugih osoba, također, sa intelektualnim teškoćama, ali i od stručnih radnika. Bilo je nekih sumnji.”

Prijedlog koji su institucijama dale organizacije koje se bave zastupanjem lica s intelektualnim teškoćama bio je „ da se obezbijede video nadzori u onim dijelovima institucija gdje osobe sa intelektualnim teškoćama borave 24 sata ili određeno vrijeme (dnevni boravak ili neki vid specijalnog obrazovanja).”

To je posebno važno, jer se nemogućnost samozastupanja navodi kao ključni problem nasilja nad ženama s intelektualnim teškoćama. „Niti žena niti djevojčica, čak i ako ima najlakši stepen intelektualnih teškoća, nikada ne može 100% da izrazi ono što se njoj dešava.”

Sagovornica s kojom smo razgovarali o nasilju nad ženama s intelektualnim teškoćama snažno naglašava rizik od seksualnog nasilja nad tim ženama identifikujući problem neprepoznavanja intelektualnih teškoća kod žena s invaliditetom. Navodi primjer vrlo atraktivne djevojke, koja posjeduje socijalne vještine „... pristojna, koja će pozdraviti sa blagim osmijehom, ali je u stvari na razvojnom nivou djeteta od pet godina. Te djevojke su najrizičnija kategorija za seksualno nasilje. One su u riziku od onih koji znaju i ne znaju šta rade.”

Žene s intelektualnim teškoćama u dodatnom su riziku od fizičkog nasilja, jer se dešava da se roditelji (sami, u nedostatku podrške iz oblasti usluga socijalne zaštite) teško nose s odraslom djecom s intelektualnim teškoćama (umjerena ili teža mentalna retardacija), koji su fizički snažni i s veoma mnogo energije. U tim slučajevima oni ih moraju fizički spriječiti da npr. izađu iz kuće i tako u porodicama dolazi do toga da se neki vidovi fizičkog nasilja tolerišu.

Obje sagovornice, s kojima smo razgovarali o nasilju nad ženama s invaliditetom, identifikuju da je propust institucionalnih mehanizama odgovora na nasilje nad ženama taj što podrazumijeva da žrtve imaju mogućnost da identifikuju nasilje, izraze se i zatraže pomoć, na institucijama razumljiv način.

Također, slažu se u tome da okolina nije sklona da reaguje, čak ni kada zna da se nasilje dešava i, u slučaju da žrtva nasilja nema mogućnost, informacije ili nije dovoljno osnažena da „pozove u pomoć”, niko to neće uraditi.

„Komšije su primijetile da me majka eksploatiše, ali okolina nikad nije reagovala, nazvala policiju ili obavijestila CSR. Žene sa invaliditetom smatraju da sistem nema dovoljno senzibiliteta, ni znanja o ovoj društvenoj grupi da bi na adekvatan način odgovorio na njene potrebe za zaštitom od nasilja. Žene znaju da neće dobiti adekvatan pristup, čak i kada budu u sistemu zaštite od nasilja. Imamo procedure/protokole za zaštitu od nasilja i očekuje se da se ti kao žena uklopiš u njega. Ako se uklopiš, uklopio si se, ako se ne uklopiš, *who cares*.”

Među razlozima zbog kojih žene s invaliditetom ne prijavljuju nasilje (ako i izuzmemo žene kojega zbog intelektualnih teškoća nisu u mogućnosti prepoznati) ističu se njihova psihološka neosnaženost i nemogućnost komunikacije npr. u slučaju žena s oštećenjem sluha/govora, odnosno nedostupnost informacija koje su dostupne u formatima prilagođenim ženama s oštećenjem sluha ili vida.⁸⁰ S tim u vezi postavlja se pitanje kapaciteta institucija zaduženih za pružanje podrške da komuniciraju sa ženama s invaliditetom koje zbog vrste oštećenja ne mogu komunicirati na „uobičajen” način.

„Ženama sa invaliditetom je korijenski usađeno da su zavisne i da nisu dovoljno vrijedne, jer se kroz cijeli sistem socijalne, zdravstvene zaštite i obrazovanja ponavlja da neko brine o tebi i da

80 Informacija na znakovnom jeziku ili pisana informacija na Brajevom pismu.

si ti tu negdje zahvaljujući nekome, što znači i teret, jer si ti dužan nekom nešto. Problem je u tome što nas uče da nismo dovoljno sposobne, a samim tim ni dovoljno vrijedne.”

U toku intervjua na temu mogućnosti pristupa institucionalnim mehanizmima zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici za žene s invaliditetom, žene s invaliditetom su ukazale na još jednu, po njihovim riječima, potpuno nevidljivu, a veoma ranjivu grupu žena, a to su majke djece s invaliditetom na koje treba obratiti posebnu pažnju u kreiranju usluga zaštite od nasilja koje će biti pristupačne svim ženama.

ŽENE TREĆE ŽIVOTNE DOBI

Starije žene su često podvrgnute jednom ili više oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na osnovu njihove dobi, spola i drugih obilježja. Nasilje je često rezultat diskriminacije na osnovu starosti, seksizma, ili je rezultat akumulirane diskriminacije tokom cijelog životnog ciklusa. Smatramo da nacionalni pravni okviri ne odgovaraju na adekvatan način na nasilje koje trpe starije žene.

Intervjui su provedeni s dvije osobe treće životne dobi, obje žive u urbanoj sredini. U pripreмноj fazi intervjua sa ženama starijim od 65 godina, kod obje intervjuisane osobe primjetna je bojazan da o temi o kojoj razgovaramo ne znaju mnogo i stiče se utisak da su suzdržane i ne osjećaju se prijatno dok odgovaraju na pitanja na temu nasilja. Tokom razgovora nailazimo na neujednačeno znanje i informisanost o vrstama nasilja. Jedna od intervjuisanih žena nije znala koje vrste nasilja postoje, dok je druga s određenom nesigurnošću navela „nasilje među djecom, nasilje u porodici i nasilje na poslu“ kao vrste nasilja koje su joj poznate. Objе žene su navele da bi se u slučaju nasilja prvo obratile policiji, jedna od njih bi nazvala hitnu pomoć u slučaju da su joj nanesene povrede. Žene, pripadnice ove grupe, identifikovale su dvije vrste prepreka kod obraćanja institucijama podrške. U slučaju obraćanja ljekarima, jedna je kao problem navela udaljenost od ambulante, a druga da bi to bila sramota „...jer se na ovim prostorima takve stvari osuđuju, nekako je žena uvijek kriva.”

Ni jedna od intervjuisanih žena ne bi se lako odlučila otići na ginekološki pregled, ni u svakodnevnim okolnostima, pa ni po preporuci ljekara porodične medicine (jedan od navedenih

razloga je taj da je ginekolog muškarac).

Na pitanje da li su čule za neku organizaciju koja se bavi zaštitom žena od porodičnog nasilja, obje žene su odgovorile da nisu sigurne; jedna navodi da je čula da postoje takve organizacije, ali ne zna koje su, a druga je rekla da je čula za Sigurnu kuću, ali ne zna nikoga ko je smješten u istu. Prema odgovorima naših ispitanica, zaključujemo da žene preko 65 godina starosti nemaju dovoljno informacija o nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom žena od nasilja, uključujući grupe marginalizovanih žena koje su preživjele nasilje.

Na pitanje o faktorima koji, po njihovom mišljenju, dovode do nasilja jedna ispitanica navodi da su to najčešće alkohol i ostali poroci.

„Neke žene nemaju sreće, pa se udaju za pijanicu i onda svašta proživljavaju i one i djeca. Takvih slučajeva ima tu u komšiluku, dolazila je i policija, pa je i sin tukao majku, ali policija je intervenisala par puta i sve je ostalo na tome.”

Druga ispitanica smatra da siromaštvo i neobrazovanost dovode do pojave nasilja, a mišljenje da je prihvatljivo udariti ženu i da ona treba da bude „u zapečku i na drugom mjestu“ navodi kao dio kulturnog nasljeđa balkanskih naroda i ističe kao jedan od faktora koji afirmišе nasilje kao model ponašanja.

Jedna od ispitanica smatra da su edukacije, obrazovanje i podrška od strane institucija faktori koji bi doveli do osnaživanja žena. Neizvjestan materijalni status, ekonomska zavisnost i socijalna izolovanost dovode žene koje su žrtve nasilja u bezizlaznu situaciju i najčešće su primorane da se vrate i nastave život s nasilnikom. Kao jedan od razloga zbog kojih su žene primorane da nastave život s nasilnikom su neblagovremene i neadekvatne zakonske sankcije.

ROMKINJE

Razgovarale smo s predstavnicama udruženja koja se bave unapređenjem položaja i zaštitom prava Romkinja, od kojih jedno djeluje na području RS-a, a drugo u FBiH.

Predstavnice udruženja Romkinja smatraju da su najdominantniji faktori koji dovode do porodičnog nasilja nedovoljno razvijena svijest o nasilju, vaspitanje, društveno nametnute

norme ponašanja. Pored toga, izdvajaju i opću ekonomsku situaciju kao dominantan faktor kojim su naročito pogođene marginalizovane grupe, ali i ekonomsku zavisnost žena koja je uslovljena prethodno navedenim faktorima, odnosno vaspitanjem i društveno nametnutim normama.

Ono što se ističe uvijek iznova u istraživanjima koja obavlja nevladin sektor⁸¹ jeste da se žene odluče da prijave nasilje većinom kada već dugi niz godina trpe teže oblike nasilja, što potvrđuju i naši razgovori sa ženama predstavnicama udruženja koja se bave zaštitom prava Romkinja. Međutim, konkretna akcija za promjenu te prakse nije se desila. Naše sagovornice, s dugogodišnjom praksom u nevladinom sektoru, razlog tome vide prvo u vaspitanju i normama ponašanja proisteklim iz patrijarhalnog modela, stigmi koja se povezuje s nasiljem u porodicama, a izražena je naročito u ruralnim sredinama, ekonomskoj situaciji, ali i nepovjerenju u institucije, koje je dosta prisutno kod Romkinja. O konkretnim primjerima nam govore naše sagovornice:

„Imali smo slučaj gdje je jedna djevojčica prodata od strane porodice i ona je pobjegla i obratila se nama. Mi smo odmah nazvali CSR i imam osjećaj da su oni jedva dočekali takvu situaciju, jer je djevojka bila u jednoj opštini, a pobjegla u drugu i oni su govorili kako to nije u njihovoj nadležnosti i kako može izgubiti dijete ako se ne vrati u tu opštinu i nisu htjeli ništa preduzeti. Ona je već bila trudna i maloljetna pored toga. Nije njihova nadležnost, jednostavno kažu.“
Predstavica „Udruženja Romkinja RS“.

Prema navodima konkretnih primjera od strane nevladinih organizacija, tu su i sljedeći slučajevi:

„Nakon što žene pobjegnu iz porodične kuće, gdje su bile zlostavljane i silovane, da bi ponovo vidjele svoju djecu CSR upućuje ženu da mora da ide u istu kuću gdje su proživljavale nasilje da bi djecu uopšte vidjele i ne dodjeljuju im starateljstvo pod navodima da je žena napustila djecu i dom, ili da nema uslove gdje da ih smjesti i održava.“

Dakle, ekonomska zavisnost sprečava žene

81 Npr. Analiza o pravnom položaju u pristupu pravdi žena u Bosni i Hercegovini, 2015., Sarajevo: Udruženje „Vaša prava BiH“; Narandžasti izvještaj - Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini (2016.). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Helsinški parlament građana Banja Luka.

da se adekvatno odupru nasilniku. Iako u zakonima postoje mjere zaštite poput zabrane pristupa nasilniku porodičnom domu i upućivanja na obavezno liječenje od zavisnosti i drugih mjera koje su usmjerene ka nasilniku, a koje prepoznaju nepovoljnu situaciju žrtava nasilja koje su ekonomski zavisne od nasilnika, sagovornice ističu da se vrlo rijetko takve mjere provode:

„U našim slučajevima što se tiče mjera koje se odnose na nasilnike vrlo rijetko se primjenjuju. Ja imam osjećaj da su u tom odnosu nasilnici kao privilegovani... A samo jedan u čitavom gradu da ja znam da je muž odstranjen iz te kuće zato što je nasilnik i u porodici je bilo da je on htio silovati i kćerku.“
Predstavica „Udruženja Romkinja RS“

Prema navodima intervjuisanih, korisnice udruženja Romkinja se često suočavaju s bahatim ponašanjem, samovoljom ljudi koji izlaze na teren i dugim trajanjem postupaka u slučaju prijave i pokretanja postupaka nasilja u porodici. Nevladin sektor je taj koji pokušava da ih zaštiti od neadekvatnog reagovanja institucija i neinformisanosti koja ih sprečava da potražuju svoja prava, zalaganjem za svoje korisnice, informisanjem i podrškom pri pristupu institucijama, ali i akcijama podizanja svijesti o nasilju. Međutim, kapaciteti i sredstva nevladinih organizacija su ograničena i neredovna, te smatraju da se dugotrajno ne rješava problem prebacivanjem posla i odgovornosti na nevladin sektor.

„Sreća pa imamo pravnicu koja nam dolazi svakih 14 dana u kancelariju, te smo joj uspjeli pomoći... Na kraju smo joj uspjeli naći i stan i posao i ona se na kraju razvela od njega i eto kako rade CSR da smo mi to na kraju u potpunosti preuzeli od njih, oni nisu čak htjeli ni da navedu da se desilo silovanje pored toga što je pretučena, jer je to kao nemoguće, kako će se, kao, desiti silovanje u braku, a sve su stavili od nasilnika u zapisnik, da ona navodno nije odgovorna majka, da je napustila kuću, a žena jedva glavu živu izvukla, a za nju, osim što su naveli da je došlo do fizičkog obračuna i to lakšeg, nisu htjeli da navode da je ona silovana i pretučena. Tako da mi to nismo mogle da dozvolimo i sve smo preuzele na sebe da bismo pomogle toj djevojci.“
Predstavica „Udruženja Romkinja RS“

Predstavnice udruženja izražavaju svoju zabrinutost i zbog dugog trajanja sudskog procesa, kao i zbog samog toka procedura

dok do samog suđenja dođe. Policija često ne nastavlja da prati slučaj prijavljenog nasilja, jer ne dobije nalog od tužilaštva. Prema njihovim iskustvima, žene u tom periodu nisu adekvatno zaštićene. Sigurne kuće vide kao rješenje kojim se ne rješava dugoročno problem, kao ni daljnji problem zbrinjavanja žrtava, te smatraju da se treba ustaliti praksa odstranjivanja nasilnika iz porodične kuće uz adekvatnu zaštitu i zabranu prilaska. Smatraju da se jedino time može obezbijediti egzistencijalna sigurnost žrtve:

„Čak i one žene koje imaju informaciju ne odluče se zbog tog pritiska društva. Naročito u ruralnim područjima nemaju ni gdje i sve jedna se plaši da neće dobiti na sudu djecu, jer nemaju ništa ni posao, ni stan, ni kuću. Ali sve to da žena ima posao, prostor za život i da zna da ima bilo koju sigurnost ne bi trpila, pa nijedna nije luda, samo da je sigurnija.“
Predstavnicu „Udruženja Romkinja RS“

U svim razgovorima je prisutna nesigurnost u smislu nepoštovanja procedura od strane predstavnika institucija koje izlaze na teren ili kojima se žrtve obraćaju, pri čemu su sve žene žrtve nasilja prepuštene samovolji i subjektivnoj procjeni osoba koje intervenišu. Zbog toga se uvijek iznova čuje da sve zavisi od toga ko će ti izaći na teren kada se prijavi nasilje, te kako mehanizmi i procedure kojima bi se zaštitile žrtve od samovolje i subjektivnih procjena osoba koje su poslone da intervenišu nisu dovoljno regulisane, a to naročito pogađa grupe žena koje nisu dovoljno osviještene i informisane o svojim pravima, te koje se nalaze u lošim socijalnim uslovima:

„Sa druge strane, policija često kada interveniše kod romskih porodica, ona dođe, napravi zapisnik i to se ne proslijedi dalje, niti se radi na tome. I ta žena ni nema u stvari nikakve prijave. I nije rijedak slučaj da kažu – ma, hajde oni su se sada posvađali, potukli, ciganska posla, opet će se oni pomiriti. I to je to što se veže, nego i diskriminacija, ljudi koji imaju predrasude, a sjede u takvim institucijama gdje treba da rješavaju probleme.“
Predstavnicu „Udruženja Romkinja FBiH“

Veliki problem koji ističu predstavnice udruženja Romkinja jeste to što njihove korisnice ne dobijaju uvijek ispravne i pravovremene informacije vezane za prava i mogućnosti koje im stoje na raspolaganju kako bi se suprotstavile nasilju kojem su izložene kada se obrate institucijama. To toliko daleko ide da su nekada uskraćene za osnovne informacije koje

im direktno ugrožavaju život i zdravlje.

„Žene neke ne znaju za osnovna prava i obrate se i policiji i CSR i niko joj ne kaže osnovne stvari, čak je jedan slučaj gdje jedna žena nije znala da može da ide u bolnicu na pregled, ni to joj ne kažu.“

Predstavnicu „Udruženja Romkinja RS“

„Problem kod Romkinja je to što nisu dovoljno informisane i ne dobijaju dobre informacije. Mi na tome radimo i zaista se vidi razlika u zajednicama gdje se takve akcije rade i gdje se to ne radi.“

Predstavnicu „Udruženja Romkinja FBiH“

Ono što ističu obje predstavnice udruženja Romkinja kao jako pozitivno u radu i saradnji u naporima borbe protiv nasilja u porodici jeste osnivanje grupa međusektoralne saradnje za borbu protiv nasilja u porodici, u koje se uključuju i nevladine organizacije. Međutim, ne učestvuju sve institucije jednako u radu grupa, te je i to nedovoljno regulisano i prepušteno samovolji predstavnika uključenih institucija:

„Mi već dugo ovdje imamo međusektoralnu grupu u koju smo uključeni kao udruženje. Sa policijom imamo dobru saradnju i kao da su nekako sada drugačiji od kada je grupa formirana, i osjete se pozitivni pomaci... Mi imamo na primjer i centar u radnoj grupi, ali nisu otvoreni za saradnju i kada im nešto i kažem oni me ne čuju i ne žele da se, kako oni kažu, „miješam“, a to je naš zajednički problem. Ja sam nevladin sektor i to jeste moj posao da im ukažem na neke stvari, zato i postoje radne grupe i sl.“

Predstavnicu „Udruženja Romkinja RS“

S druge strane, i kada postoji volja za saradnju ona je često onemogućena zbog neadekvatne evidencije i nepostojanja relevantnih podataka. „Što se tiče usaglašenosti saradnje, vrlo je slaba i kao prvi razlog takvog stanja vidim nepostojanje adekvatnih podataka, evidencija, statistika. Mi kada smo radile par istraživanja i zamolimo za određene podatke, oni nam odgovore često da ne vode takvu vrstu evidencije, ne znaju i sl.“
Predstavnicu „Udruženja Romkinja FBiH“

ŽENE IZ RURALNIH SREDINA

Intervju je obavljen s tri žene iz ruralnih sredina, od kojih je jedna predstavnicu udruženja koje se bavi unapređenjem položaja i zaštitom prava žena sa sela.

U svakom od razgovora sa ženama iz ruralnih sredina može se čuti da su žene sa sela zapostavljene i uskraćene za osnovna prava i usluge koje bi trebalo da im omogući država. Predstavnica udruženja ističe da su potrebe žena iz ruralnih sredina prepoznate u strateškim dokumentima i akcionim planovima koji se prave na različitim nivoima vlasti. Međutim, oni se ne provode u dovoljnoj mjeri, već samo sporadično i periodično bez stvarnih sistemskih rješenja.

„Ekonomsko nasilje je vrlo često kod žena sa sela i to ne samo od partnera, nego od društva. Biti uskraćen na selu za mnoge stvari zbog ekonomskog faktora mislim da je za to društvo dosta krivo.“

Predstavnica Udruženja „Žena sa sela“

S obzirom na to da žene iz ruralnih sredina imaju teži pristup institucijama i informacijama, u razgovorima se naglašava da te žene nemaju tačne informacije o tome kome se mogu obratiti u slučaju nasilja u porodici, a s druge strane da nemaju osjećaj sigurnosti i povjerenja u institucije da bi ih zaista zaštitile od nasilja.

„Bojim se da je to povjerenje na niskom nivou. Naročito kada do njih iz okruženja dođu priče o slučajevima koji nisu riješeni, kojih je dosta, i onda one to vrlo lako čuju i povećava se nepovjerenje.“

Predstavnica Udruženja „Žena sa sela“

Zbog toga naše sagovornice ističu potrebu izlaska na teren i aktivnog kontakta sa zajednicom od strane institucija, svih relevantnih aktera u lancu odgovornosti s ciljem prevencije nasilja, osvještavanja i informisanja žena, ali i u cilju podizanja nivoa povjerenja u sistem zaštite koji je neophodan za ruralne dijelove, gdje se porodično nasilje i dalje dominantno smatra privatnim problemom, te je zbog toga žrtvama nasilja često uskraćena adekvatna podrška okoline i zajednice u kojoj žive.

„Što se tiče generalno nasilja nad ženama, vidim da žene nemaju povjerenja i ne osjećaju podršku okoline. I žene sa sela imaju još veći problem s tim, ta nedovoljna podrška okoline i povjerenje kada je u pitanju nasilje u porodici. U maloj sredini se to sve zna i osjećaju tu vrstu pritiska... Imamo i žene koje smatraju da je to njihova obaveza da čute i trpe i da nemaju prava bilo kome da se obrate i potrebne su konkretne strategije kako bi se radilo na tome i to stanje svijesti promijenilo.“

Predstavnica Udruženja „Žena sa sela“

U vezi sa osvještavanjem, mijenjanjem svijesti i stava prema nasilju u porodici u manjim mjestima, gdje i dalje dominiraju tradicionalne vrijednosti i načini razmišljanja, naše sagovornice opet ističu značaj obrazovanja i edukacija. Smatraju da je velika odgovornost školskih ustanova i udžbeničkih politika koje je potrebno mijenjati i unaprijediti.

„Smatram da se o nasilju ne govori mnogo, posebno ne u sredini u kojoj živim. Sredina u kojoj je najzastupljenije ekonomsko nasilje nad ženama i to je dublji problem iz razloga što mnogi ne primjećuju to, pa ujedno i ne doživljavaju kao nasilje. Same žene ne priznaju i nisu svjesne da su žrtve ekonomskog nasilja. Uzrok tome jeste neinformisanost i manjak edukacije prvenstveno u školstvu gdje se rijetko kad govori o nasilju, a i kad se govori o tome, govori se nedovoljno i pretežno provuče kroz uši fizičko i psihičko nasilje.“

Žena sa sela, 32 godine

Otežan pristup servisima podrške i institucijama je prisutan u ruralnim područjima, ali i otežan pristup za osnovne usluge kao što su ginekološki pregledi, što žene iz ruralnih sredina žele da istaknu kao veliki problem koji se, uslijed osjećaja izolacije i isključenosti od strane sistema, reflektuje i dalje na stepen općeg povjerenja u institucije i u servise podrške.

„Većina npr. manjih mjesta nemaju stalno zaposlenog ginekologa, to je samo u određenim danima. Ističem taj problem što nemaju sva manja mjesta stalno zaposlene ginekologe.“

Predstavnica Udruženja „Žena sa sela“

Uslijed sveopćeg nepovjerenja, stigme, nedovoljne podrške okoline, vaspitanja, ekonomske zavisnosti i slično, i kod žena iz ruralnih sredina se javlja situacija u kojoj se prijavljuju tek teški oblici nasilja, a prvi znaci nasilja teško prepoznaju i nedovoljno se reaguje na njih.

„Vjerovatno bih otišla u policiju, jedino tu opciju bih uzela u obzir. Ali ne znam šta bih poslije, jer bi pukla bruka po selu i muž ne bi dao da se vratim čak i kad bih htjela. Kud ću?“

Žena sa sela, 23 godine

Intervjuisane sagovornice ističu da je uticaj poznanstava i korupcije na rad i odluke servisa podrške u manjim mjestima naročito vidljiv. Problem je pojačan time jer žene iz ruralnih sredina, radi osjećaja isključenosti i izolovanosti od sistema, ne znaju kome i na koji način da

se žale u slučaju nepravilnih odluka, niti „imaju povjerenja da bi time zaštitile svoja prava“.

„Naš CSR uopće nije funkcionalan i pristupačan zato što se politika umiješala. Ako bih imala problem, sigurno bi muž mogao urgirati kod načelnika da mi oduzmu djecu. Jednostavno, jer svako zna svakoga.“

Žena sa sela, 35 godina

„Postoji policija, tužilaštva, NVO-i, ali postoji i pored njih mnogo ubistava, nestale žene, silovane, završile na ulici, gladne, bose, nezaštićene itd. Spomenula bih skoro slučaj žene iz Kalinovika koju su odvojili od djece i smjestili na psihijatriju u Sokocu, žena koja prolazi pakao zahvaljujući ljudima iz CSR.“

Žena sa sela, 32 godine

Žene predstavnice nevladinog sektora izražavaju svoju zabrinutost zbog nepoštivanja i neprovođenja prava, odluka i aktivnosti koje su prepoznate u zvaničnim dokumentima u BiH, te ističu da je potrebno unaprijediti sistem implementacije i konkretnih provođenja odluka na nižim nivoima vlasti i sankcionisanja nemarnosti i neispunjenja odgovornosti od strane odgovornih lica i institucija.

„Mislim da je način da se kazni i sankcioniše nečinjenje, neprimjenjivanje i neomogućavanje onoga što već imamo u zakonodavstvu našem... Brojni sporazumi, protokoli i sve je to divno zamišljeno, ali kada se desi nešto slabo se primjenjuje i ti koji trebaju to da rade ne budu nikada sankcionisani zato što to nije ništa primijenjeno. Žene sa sela se spominju u dokumentima, ali što se tiče sprovođenja, ne rade u tom smislu svoj dio posla. Kod nas je takva praksa da sve prepisujemo i usklađujemo sa evropskim standardima forme radi, a o specifičnostima i sprovođenju ne vodimo računa i u nekom trenutku kao aktivistice u NVO sektoru jednostavno pregorimo zbog takve situacije.“

Predstavnica Udruženja „Žena sa sela“

PRIMJERI DOBRE PRAKSE IZ PERSPEKTIVE ŽENA IZ MARGINALIZOVANIH GRUPA

Nevladine organizacije koje pružaju podršku Romkinjama ističu da im se kroz konkretne projekte pokazalo da se ekonomsko osnaživanje žena kroz davanje podsticaja za pokretanje vlastitog biznisa ženama pokazalo kao ključan

faktor koji je uspio višestruko da utiče na osnaživanje žena, kako materijalno i psihološki, isto tako i promjenom odnosa drugih prema njima. Dakle, rezultati konkretnih projekata ekonomskog osnaživanja žena u romskim zajednicama su imali snagu i da utiču na promjenu uvriježenih relacija i uloga koje drže ženu u podređenom položaju u tradicionalnim patrijarhalnim odnosima. Sagovornice navode iskustva s terena nakon provedenih projekata ekonomskog osnaživanja u okviru rada organizacija, gdje su žene korisnice navodile da: „...od kako imaju platenik da više i muž sa njima radi i da se drugačije ukućani ponašaju prema njoj, sa više poštovanja, da više ne moraju da pitaju za dozvolu svaki put kada izađu iz kuće i slično. Jako im je to značilo i to nam stalno govore. Ona po prvi put može izaći na kafu sa prijateljicom i ne mora mu podnositi račune, već kaže moram, imam to i to i ona ode. Primijetila sam stvarno da to žene dosta osnaži na razne načine. Možda neke žene ponekada nešto očiste, okreće i one donesu novca, ali nije to isto kao kada one imaju neki stalni posao i nešto svoje. Odmah je drugačije tretiraju i ima više prostora gdje ona može da se kreće i da se pokreće.“ Predstavnica „Udruženja Romkinja RS“

Uslijed situacija na terenu koje dovode do nepovoljnog položaja žena žrtava nasilja, nevladine organizacije su razvile „trikove“ koji su se pokazali kao dobre prakse koje ponekad pomognu da se zaštite žene od samovolje i subjektivne procjene predstavnika institucija koji izlaze na teren na intervencije. Za žene iz nižih socijalnih slojeva za koje se pretpostavlja da su neinformisane dešava se da predstavnici institucija koriste situaciju i da im uskraćuju osnovna prava:

„Imamo neke cake koje koristimo i savjetujemo našim korisnicama da znaju kako da se zaštite npr. od nepravilnog rada policije kada interveniše, savjetujemo ženama da pitaju za ime i da pogledaju u oznaku i kada vide da znaju i sitnice i kako da se požale, često su i oni drugačiji. Mi imamo te cake na koje stalno pokušavamo da ukažemo ženama. Kada oni vide da neko neka prava zna, oni su drugačiji, a kada vide da ne znaju, šaltaju ih kako stignu i svašta su proživljavale.“

Predstavnica „Udruženja Romkinja RS“

Primjer dobre prakse kod udruženja Romkinja su medijatori koji su iz romskih zajednica i koji predstavljaju neku vrstu spona između nevladinih organizacija, romskih zajednica i

institucija, te navode kako na mnoge probleme uspijevaju da ukažu i pronađu rješenja upravo uz pomoć njih. Isto tako, žene iz ruralnih sredina ističu da je izlazak na teren ključan, te da same primjećuju kako im se žene slabo samostalno i samoinicijativno obraćaju i nemaju dovoljno informacija o njihovim aktivnostima. Međutim, kada stupe konkretnim akcijama u direktan kontakt s njima, one im se obraćaju za pomoć, pravni savjet ili informaciju.

Sagovornice nam ukazuju i na primjere dobre prakse iz regiona, gdje u Crnoj Gori policija radi direktno i aktivno s organizacijama civilnog društva na problemima rane udaje i sličnih problema koji se javljaju specifično u romskim zajednicama:

„Oni su čak napravili i poseban odjel i odlična im je saradnja sa romskim organizacijama i time djeluju preventivno. Bitno je izaći na teren i razmjenjivati iskustva.“

Predstavnica „Udruženja Romkinja FBiH“

Izlazak na teren i preventivno djelovanje sve naše sagovornice ističu kao jako bitno u pravcu zaštite od nasilja žena pripadnica marginalizovanih grupa, jer time institucije preuzimaju aktivnu ulogu informisanja, preventivnog djelovanja, ali i upoznavanja s potrebama i specifičnostima određenih zajednica radi unapređenja procedura djelovanja institucija. S druge strane, izlazak na teren i aktivno uspostavljanje direktnog kontakta između zajednice i institucija ima snagu da pojača povjerenje žrtava nasilja u institucije, za koje sve naše sagovornice navode da je na veoma niskom nivou. U tom kontekstu, sagovornice prepoznaju dobre prakse i pomake u radu institucija koje treba nastaviti i unaprijediti.

„Ali mislim da se u posljednje vrijeme dosta poboljšalo otkako postoji odjel rada sa zajednicom i otkako je formirana međusektorska komisija, to stvarno ima efekta. Odlazak u zajednicu u tom smislu je ključan i to od strane predstavnika institucija. Informisani su i povjerenje u institucije raste.“ Predstavnica „Udruženja Romkinja FBiH“

ANALIZA MEDIJSKIH IZVJEŠTAJA O NASILJU NAD ŽENAMA KOJE PRIPADAJU MARGINALIZOVANIM GRUPAMA

Analiziran je sadržaj 24 medijska izvještaja iz bosanskohercegovačkih medija o nasilju nad ženama u BiH. Medijski izvještaji su obuhvatili 20 članaka na internet portalima i u štampanim medijima, te četiri televizijska priloga, čija objava nije starija od pet godina, s ciljem da utvrdimo:

- najčešću temu izvještavanja o nasilju nad ženama (o kojoj vrsti nasilja nad ženama je riječ u medijskom izvještaju, da li medijski izvještaj govori o nasilju kao društvenom problemu, radu institucija i organizacija vezano za temu nasilja nad ženama i sl.),
- da li se u medijskim izvještajima identifikuje jesu li žene koje su žrtve nasilja pripadnice marginalizovanih grupa, na koji način se o njima izvještava, da li se upotrebljava ispravna terminologija, te
- na čemu/kome je fokus medijskog izvještaja (na žrtvi, nasilniku ili nečemu drugom).

U toku pretrage medijskog sadržaja pokazalo se da pretraga web-prostora po ključnim riječima (tagovima) „nasilje nad ženom/ženama“ uglavnom kao rezultat daje medijske izvještaje o aktivnostima nevladinih organizacija i institucija o nasilju nad ženama, dok se medijski izvještaji o slučajevima nasilja uglavnom svrstavaju u rubriku „crna hronika“ i ne samo da nisu „tagovane“ kao nasilje nad ženom/ženama već najčešće ne sadrže takav izraz.⁸² Samo u jednom od 24 medijska izvještaja, koja su analizirana za potrebe ovog istraživanja, članak u dnevnom novinama je označen kao nasilje u porodici. Samo tri izvještaja se bave nasiljem nad ženama kao društvenim problemom, od čega je povod za dva članka izvještaj o provedenim aktivnostima nevladinih organizacija, a jedan članak se bavi temom nasilja nad ženama koje pripadaju marginalizovanim grupama, u konkretnom slučaju ženama s invaliditetom.

Ovaj članak koji se bavi nasiljem nad ženama s invaliditetom objavljen je na specijalizovanom

82 Sličan zaključak iznesen je u Istraživanju o medijskom izvještavanju o rodno zasnovanom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini, autorice Elvire Mujkić-Jukić, objavljenom 2016. godine.

portalu koji se bavi društvenim pitanjima⁸³. U dnevnoj štampi, na dnevnom informativnom nivou, na portalima ili u dnevnim informativnim emisijama nema izvještaja o nasilju nad ženama s invaliditetom, osim što se u jednom članku o seksualnom nasilju navodi da se (riječ je o žrtvi) „po svoj prilici radi o duševno nestabilnoj osobi“⁸⁴. Ta osoba nije okvalifikovana kao žena s invaliditetom, već se u članku stiče utisak da je došlo do nesporazuma između „po svoj prilici duševno nestabilne osobe“ i starijeg muškarca. Pored toga, taj članak prati potpuno neprimjerena ilustracija manekenke u donjem rublju. Na taj problem ranjivosti žena i djevojčica s intelektualnim teškoćama i psihičkim oboljenjima ukazujemo u okviru analize intervjua.

O nasilju nad interno raseljenim ženama i ženama iz ruralnih sredina nismo pronašli niti jedan medijski izvještaj. Žene starije životne dobi su kao takve „prepoznate“ u dva od

ukupno četiri medijska izvještaja u kojima se spominju kao žrtve. Oba puta su imenovane kao „starice“.⁸⁵ Međutim, podaci o toj kategoriji žena se mogu izdvojiti iz medijskih izvještaja jer se, u svim izvještajima, pored inicijala i mjesta prebivališta žrtve, navode i njene godine.

U ukupno dva medijska izvještaja žrtve su žene Romkinje i u oba slučaja je to naglašeno, u naslovu ili podnaslovu članka.

Lako se uočava šablon medijskog izvještavanja o nasilju nad ženama, a on obuhvata navođenje mjesta dešavanja, grad/mjesto, često i druge detalje npr. „U zeničkom naselju Trgovišće, tačnije u ulici Štrosmajerova...“⁸⁶, zatim opis čina nasilja, obavezan odnos počinioca nasilja i žrtve, npr. „Nevjenčani suprug napao svoju ženu...“⁸⁷ i eventualno razlog zbog kojeg je žrtva napadnuta „brutalno pretukao ženu zbog duga“⁸⁸.

	Žene sa invaliditetom	Žene Romkinje	Interno raseljene žene	Žene iz ruralnih sredina	Žene starije životne dobi
Fizičko nasilje		1			4
Seksualno nasilje	1	1			
Dugi oblici nasilja					

Tako mali broj medijskih izvještaja o ženama koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama ne čudi i uklapa se u opće društveno neprepoznavanje ovog problema, ali i u opći utisak da institucije ne prepoznaju ove grupe žena kao dodatno ranjive žrtve nasilja, a s tim u vezi ne prikupljaju podatke i ne dijele informacije vezane za nasilje nad ženama. S druge strane, alarmantno je mali broj medijskih izvještaja o nasilju nad ženama s invaliditetom, za koje smo već identifikovali da postoje prepreke samog prijavljivanja nasilja.

83 <http://www.diskriminacija.ba teme/nasilje-nad-%C5%BEenama-s-invaliditetom-%E2%80%93-dru%C5%A1tveno-nevidljiv-problem>. Zadnji put pristupljeno 23. 7. 2018. godine.

84 <https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Djevojka-u-donjem-rublju-u-centru-Banjaluke/444891>. Zadnji put pristupljeno 22. 7. 2018. godine.

85 Primjer: <https://faktor.ba/vijest/sarajevona-bjelavama-teze-povrijeena-starica-policija-istrazuje-257104>. Zadnji put pristupljeno 23. 7. 2018. godine.

86 <https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/393016/incident-u-zenici-jedna-osoba-izbodena>. Zadnji put pristupljeno 24. 7. 2018. godine.

87 <https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/391521/teslic-nevjencani-suprug-napao-svoju-zenu-pa-je-s-maloljetnim-djetetom-istjerao-iz-kuce>. Zadnji put pristupljeno 24. 7. 2018. godine.

88 <https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Detalji-napada-u-Banjaluci-Brutalno-pretukao-zenu-zbog-duga/401338>. Zadnji put pristupljeno 24. 7. 2018. godine.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Zaključci iz analize sekundarnih i primarnih podataka o institucijama:

a) Prijavljivanje, prikupljanje i razmjena podataka

- Sistem zaštite u dovoljnoj mjeri ne prepoznaje potrebu specifičnog pristupa u pružanju uslugazaštite od nasilja za žene koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama i u velikom broju slučajeva one ne mogu pristupiti neophodnim uslugama podrške (zdravstvene, pravosudne i policijske usluge, socijalne usluge).
- Neujednačenost i ad-hoc pristup u prikupljanju podataka o žrtvama nasilja u porodici dovodi do toga da ne postoje, ili postoje sporadični⁸⁹ podaci o broju žena žrtava nasilja koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama. Usljed nepostojanja usaglašenih i kvalitetnih podataka, nema mogućnosti prepoznavanja specifičnosti situacije i potreba, kao ni kreiranja protokola i akcija djelovanja prilagođenih specifičnim potrebama različitih grupa žena.
- Nasilje nad ženama iz marginalizovanih društvenih grupa je još uvijek „nevidljiv fenomen“ za društvo. Nema adekvatnog odgovora jer taj problem nije identifikovan. Zbog nepostojanja evidencije o broju slučajeva nasilja nad ženama s invaliditetom, sistem ne nalazi ni rješenje za „nepostojeći problem“.

Npr. iz anketiranih institucija u odgovorima na upitnike navodi se da se nisu susretali sa ženama iz marginalizovanih društvenih grupa, a prema dostupnim podacima Ministarstva porodice omladine i sporta RS, policija u tom entitetu u 2017. godini nije zabilježila niti jedan slučaj nasilja nad ženom s invaliditetom, dok je u zdravstvenim ustanovama evidentiran jedan slučaj. Takvi podaci su u suprotnosti s međunarodnim podacima o učestalosti nasilja nad ženama s invaliditetom koji govore da „žene i

djevojčice s invaliditetom imaju najmanje dva do tri puta veću vjerovatnost od žena bez invaliditeta da doživljavaju nasilje i zlostavljanje u različitim sferama, a vjerovatno je da će doživjeti zlostavljanje tokom dužeg vremenskog razdoblja, koje rezultira ozbiljnijim povredama“.⁹⁰

b) Koordinacija među sektorima

- Dodatnu pažnju treba usmjeriti na usaglašenost procedura djelovanja različitih institucija koje čine mehanizam zaštite od nasilja, što je od posebne važnosti kod odgovora na nasilje nad ženama iz marginalizovanih grupa. Na to upućuje podatak da četiri od pet sektora kojima je poslan upitnik daje odgovore da nisu upućeni u procedure ostalih institucija; odnosno takav odgovor je dalo 14 pojedinačnih institucija. .

c) Kapacitet pružalaca usluga da odgovore na potrebe marginalizovanih grupa žena

Analiza prikupljenih podataka je pokazala da institucije uključene u sistem zaštite ne prepoznaju interseksijski karakter iskustva nasilja žena s invaliditetom. Evidentna je činjenica da nasilje nad tim grupama žena nije moguće gledati samo kroz prizmu roda, nego i kroz sve ostale faktore iskustva koji oblikuju njihovu životnu stvarnost, njihove potrebe i način na koji traže podršku i pomoć.

- Rezultati analize prikupljenih podataka putem upitnika pokazuju da ustanove/ institucije rijetko primjenjuju specifične procedure namijenjene ženama koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama (npr. angažovanje prevodioca, stručnjaka, psihologa, provođenje saslušanja u prostorijama koje su pristupačne itd.).
- Postoji problem neprepoznavanja potrebe prilagođavanja usluga specifičnostima

⁸⁹ Npr. subjekti zaštite u RS prilikom prikupljanja podataka o žrtvama nasilja u porodici bilježe da li se radi o muškarcima/ženama s invaliditetom, ili osobama starijim od 65 godina, ali ne obuhvataju druge marginalizovane grupe.

⁹⁰ AccountABILITY: U.N. Standards on Gender Based Violence against Women and Girls with Disabilities Women Enabled International, Washington DC, 2018, (<https://www.globaldisabilityrightsnow.org/tools/women-enabled-international-accountability-toolkit>). Zadnji put pristupljeno 23. 7. 2018. godine.

korisnica iz marginalizovanih grupa. Pod okriljem prividne jednakosti, propušta se uvidjeti da postoje čitave grupe žena koje ostaju nevidljive sistemu zaštite od nasilja. Iz odgovora institucija uočavamo da se istovjetnost tretmana za sve smatra prednošću, te se prividna jednakost ne ističe kao problem, već kao pozitivna stavka gdje svi dobijaju „isti tretman“, te gdje „nema razdvajanja“. To ostavlja prostor za posrednu diskriminaciju, odnosno sistem propušta preduzeti afirmativne mjere kako bi se pristup uslugama zaštite omogućio svima pod jednakim uslovima.

- Prijavlivanje nasilja je još jedna tačka spoticanja bosanskohercegovačkog sistema zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Sistem je postavljen tako da podrazumijeva da je žrtva nasilja sposobna i osnažena prepoznati nasilje i prijaviti ga, odnosno da može nesmetano komunicirati s predstavnicima institucija (od kojih npr. niko ne poznaje znakovni jezik).
- Nedostatak prilika za profesionalnim usavršavanjem je drugi problem po učestalosti spominjanja u podacima prikupljenim putem upitnika, a isti problem identifikujemo i posredno prikupljenim podacima. U *Strategiji BiH za rješavanje problema Roma*⁹¹ prepoznata je diskriminacija s kojom se suočavaju Romkinje, a koja je posljedica nerazumijevanja i nedovoljne edukacije koju vrše neobučeni administrativni službenici i drugi javni službenici.

Zaključci iz dubinskih intervjua

a) Mogućnost pristupa i prilagođenost usluga zaštite od nasilja ženama iz marginalizovanih grupa

- Žene koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama prepoznaju da institucionalne usluge zaštite od nasilja nisu kreirane „po njihovoj mjeri“ i to se odražava na veoma visok stepen nepovjerenja žena iz ovih društvenih grupa u institucionalne mehanizme podrške i zaštite.⁹²

91 Strategija BiH za rješavanje problema Roma (http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Odbor_za_Rome/Strategija%20BIH_%20za%20rjesavanje%20PROBLEMA%20Roma.pdf). Zadnji put pristupljeno 20. 7. 2018. godine.

92 Prema izjavi jedne od učesnica intervjua tokom ovog istraživanja: Žene znaju da neće dobiti adekvatan pristup, čak i kada budu u sistemu zaštite od nasilja. Imamo procedure/protokole za zaštitu od nasilja i očekuje se da se

b) Povjerenje u institucionalne mehanizme zaštite

- Podaci prikupljeni putem intervjua pokazuju da žene iz marginalizovanih grupa nemaju povjerenja u službe zaštite, te stoga rjeđe prijavljuju slučajeve nasilja u porodici. Romkinje naročito naglašavaju nepovjerenje u institucionalne mehanizme zaštite. I žene s invaliditetom nemaju povjerenja u kapacitete i volju institucija da odgovore na njihove specifične potrebe.
- Predstavnice marginalizovanih grupa u intervjuima ukazuju na to da CSR nemaju praksu da „prate“ događanja u porodicama u kojima su pripadnice marginalizovanih grupa, da je „sistemu“ lakše da žene s invaliditetom u potpunosti prepusti porodici na brigu, ili nasilje nad Romkinjama pripiše tradiciji; stoga propuštaju da prepoznaju opasnost i preveniraju nasilje, nepoštujući standard dužne pažnje koji naglašava Istanbulska konvencija u članu 5.

c) Pristup informacijama i potreba za osnaživanjem

- Intervjuisane žene smatraju da informisanje o nasilju nad ženama iz marginalizovanih grupa mora biti dvosmjern proces. Pored potrebe za informisanjem žena iz marginalizovanih grupa, postoji potreba za informisanjem i podizanjem svijesti šire javnosti kako bi se u većoj mjeri prijavljivalo nasilje kada se uoči.
- Formalno obrazovanje u institucijama i programi obuka policije su velikim dijelom odgovorni za dominantne vrijednosti i percepcije o nasilju u porodici i nasilju nad ženama.
- Sagovornice, također, ističu škole i udžbeničku politiku kao jako bitan faktor, kako bi se djeca od malih nogu učila kako nasilje, predrasude i diskriminacija nisu prihvatljiv način ponašanja.

c) Osnaživanje žena iz marginalizovanih grupa

- Rad sa ženama iz marginalizovanih grupa je više nego potreban kako bi se one osnažile da se suprotstave nasilju. To može biti učinjeno prvenstveno podizanjem njihove svijesti i njihovim informisanjem, i to je naročito istaknuto od strane Romkinja i

ti kao žena uklopiš u njega. Ako se uklopiš, uklopio si se, ako se ne uklopiš, 'who cares'.

žena sa sela. Ženske organizacije su uočile da žene s kojima rade nisu svjesne različitih oblika nasilja i stoga tolerišu prve znakove nasilja kad ih nasilnik pokušava kontrolisati, ograničavati njihovo postupanje i aktivnosti, donošenje odluka i izoluje ih od zajednice. One ukazuju da su ciljani treninzi i terenski rad dokazano korisni.

- Istraživanja i prakse pokazuju da je ekonomska nezavisnost direktno porporcionalna niskoj toleranciji prema nasilju. Intervjui sa ženama, naročito s Romkinjama, pokazuju da je osiguravanje poticaja ženama da pokrenu svoje poslove dokazano od ključne važnosti kako bi se unaprijedila njihova materijalna ili psihofizička dobrobit uz promjenu stavova drugih prema ovim ženama.

Zaključci vezani za analizu medijskog izvještavanja

- Mediji o nasilju nad ženama izvještavaju više kao o dijelu aktivnosti nevladinog sektora nego kao o društvenom problemu koji pogađa dio stanovništva. To govori u prilog tome da se pitanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici u javnosti još uvijek ne percipira na adekvatan način.
- Nasilje nad ženama koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama skoro da nema mjesto u medijskom prostoru, a i taj mali broj izvještaja ovu vrstu nasilja ne tretira kao društveni problem, već kao dio rubrike „crna hronika“, tretirajući žrtvu ili potpuno neutralno⁹³ ili diskriminirajućim kontekstom. Ovim pitanjem na edukativan i primjeren način, i to vrlo rijetko, bave se samo specijalizovani portali.

Gore navedeno upućuje na opći zaključak da u BiH ne postoji jednaka mogućnost pristupa institucionalnim mehanizmima zaštite od nasilja za žene koje pripadaju marginalizovanim društvenim grupama, s obzirom na to da sistem ne prepoznaje nasilje nad ženama iz marginalizovanih društvenih grupa kao poseban problem i ne pokazuje fleksibilnost u odnosu na specifične potrebe žena iz marginalizovanih grupa, niti raspolaže kapacitetima koji bi omogućili pružanje usluga zaštite od nasilja svima na osnovu jednakih mogućnosti pristupa.

93 Npr. samo navodeći da je u pitanju starica u nizu drugih podataka.

PREPORUKE

- Kroz jačanje saradnje institucija s organizacijama civilnog društva koje se bave zaštitom prava marginalizovanih grupa (posebno žena iz tih grupa) omogućiti učešće predstavnica žena iz marginalizovanih grupa u svim koracima planiranja i kreiranja politika, protokola i usluga prevencije i zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
- Kad su uključene u planiranje i kreiranje politika, marginalizovane grupe žena i organizacije koje ih predstavljaju mogu doprinijeti da strateški dokumenti, politike i zakoni odražavaju potrebe ovih grupa, imaju na umu njihove interese i dobrobit i propisuju posebne mjere za postupanje u slučajevima nasilja nad ženama i djevojčicama iz ovih grupa.
- Uspostaviti jedinstvenu, standardizovanu metodologiju prikupljanja podataka o rodno zasnovanom nasilju koja bi omogućila usklađivanje podataka oba entiteta i unaprijediti prikupljanje podataka o ženama žrtvama nasilja koje pripadaju marginalizovanim grupama.
- Povećati broj prijavljenih slučajeva nasilja nad ženama pripadnicama marginalizovanih grupa kroz povećanje povjerenja žena iz marginalizovanih grupa u institucionalne mehanizme zaštite od nasilja (međusobni sastanci, povećan broj afirmativnih aktivnosti institucija u zajednici, usluge medijatora u zajednici i sl.).
- Pristup pravdi nezavršava povećanjem broja prijavljenih slučajeva. Pored osiguranja da su slučajevi nasilja nad ženama iz marginalizovanih grupa prijavljeni, iznimno je važno praćenje daljnjeg procesa s ciljem dobijanja informacija o odlukama suda i daljnjeg postupanja nakon okončanja pravosudnog procesa.
- Uspostaviti redovnu i širokodostupnu uslugu pružanja informacija o mehanizmima zaštite od nasilja i uslugu pravnog savjetovanja u slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici s posebnim naglaskom na dostupnost u ruralnim sredinama i manje razvijenim općinama (npr. pružanje informacija u određenoj sredini kroz različite društvene događaje,

edukacije u školama, ulazak institucija u zajednicu i kontinuirani programi prilagođeni potrebama zajednice i prilagođavanje načina komunikacije ciljanoj publici).

- Dodatnu pažnju treba usmjeriti na usklađivanje operativnih procedura različitih institucija uključenih u mehanizam za zaštitu od nasilja, naročito u slučaju nasilja nad ženama iz marginalizovanih grupa. Dodatno, unapređenje koordinacije usluga podrške i distribuiranja informacija (na povjerljiv način) između pružaoca ovih usluga neizmerno doprinosi kvaliteti pružene podrške. Kantonalna koordinaciona tijela i Savjet za suzbijanje nasilja u porodici i porodičnoj zajednici Republike Srpske ima važnu ulogu u nadgledanju rada pružaoca osnovnih usluga u slučajevima nasilja nad ženama. Ta tijela trebaju uključiti predstavnike organizacija civilnog društva.
- Uspostavljanje sveobuhvatnog pravnog okvira je neophodno za uspostavljanje osnova za pružanje kvalitetnih usluga. Važeće politike i entitetsko zakonodavstvo kojim je regulisana zaštita od nasilja u porodici u BiH ne uzima u obzir višestruku ili ukrštajuću ranjivost žrtava ili interese i dobrobit naročito marginalizovanih grupa. Kako bi se osigurao osnovni paket usluga koji će efikasno odgovoriti potrebama žena i djevojčica, planovi i politike sačinjeni da odgovore na nasilje nad ženama i djevojčicama moraju biti praćeni finansijskim sredstvima što će izgraditi i održati sredinu slobodnu od nasilja.
- U kampanje za senzibilisanje i edukovanje javnosti da prepozna i prijavi nasilje u svojoj okolini treba uključiti elemente o nasilju nad ženama iz marginalizovanih društvenih grupa i na taj način dodatno senzibilisati javnost za ovaj „nevidljivi“ problem. Alati za kampanje mogu uključiti medije – TV spotove, nacionalne i lokalne radioemisije, članke u novinama i magazinima i kampanje na društvenim medijima.
- Podizanje društvene svijesti o različitim marginalizovanim grupama i uklanjanje elemenata koji podržavaju predrasude u društvu (revidiranje sadržaja školskih udžbenika i uklanjanje sadržaja koji podržavaju rodne, nacionalne, rasne i

druge stereotipe⁹⁴, edukacije medija o načinu izvještavanja i sl.).

- Uključivanje u preventivni rad što je moguće prije. Veze i predrasude u odraslom dobu su oblikovane društvenim normama koje su djeca usvojila dok su odrastala. Intervencije koje ciljaju na mlade u školskom okruženju mogu doprinijeti transformaciji njihovih stavova koji podržavaju nasilje i rodni stereotipa, kao diskriminatornih predrasuda. Te aktivnosti trebaju uključiti mlade, nastavnike i škole.
- Senzibilisati rad mobilnih timova za borbu protiv nasilja u porodici na nivou svih CSR za specifičnosti potreba marginalizovanih grupa žena i intenzivirati njihove aktivnosti.
- Unaprijediti i omogućiti svim institucijama stručne edukacije i supervizijsku podršku za djelovanje u slučajevima nasilja nad ženama iz marginalizovanih grupa. Od ključnog je značaja da nadležne institucije za pružanje usluga imaju kapacitete za pružanje tih usluga. Uspostavljanje standarda rada i obuke namijenjene pružaocima usluga osigurava kvalitet usluga, te da pružaoci usluga imaju kompetencije potrebne za ispunjavanje njihovih uloga i odgovornosti.

94 Zaključna zapažanja na kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj BiH, CEDAW /C/BIH/CO/4-5, Usvojio Komitet za ukidanje diskriminacije žena 2013. godine.

LITERATURA

AccountABILITY: U.N. Standards on Gender Based Violence against Women and Girls with Disabilities, Women Enabled International, Washington DC, 2018, dostupno na linku: <https://www.globaldisabilityrightsnow.org/tools/women-enabled-international-accountability-toolkit>

Alternativni CEDAW izvještaj: Izvještaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013-2017.: Banja Luka: Helsinški parlament građana; Sarajevo: Prava za sve, 2016.

Alternativni odgovori organizacija civilnog društva na Upitnik Evropske komisije. Sarajevo, Banja Luka: Sarajevski otvoreni centar, 2017. Dostupno na linku: https://ba.boell.org/sites/default/files/upitnik_finalna-verzija-1.pdf

Analitički izvještaj: Analiza praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini / Aleksandra Petrić i Dženana Radončić / Zenica, Banja Luka 2017. Fondacija „Udružene žene” Banja Luka i Centar za pravnu pomoć ženama, Zenica.

Analiza koštanja nasilja u porodici: procjena troškova multisektorskog odgovora na nasilje u porodici na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini, UN Women, 2018. https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2019/05/bosnia%20and%20herzegovina%20domestic%20violence/analysis%20of%20the%20cost_eng_final_compressed.pdf?la=en&vs=4459

Analiza o pravnom položaju u pristupu pravdi žena u Bosni i Hercegovini (2015). Sarajevo: Udruženje „Vaša prava BiH”.

Analiza politika socijalnog uključivanja žena žrtava nasilja u porodici / Fedra Idžaković, Arijana Čatović, Radmila Žigić, Mirjana Vlaho, Mirjana Brajković, Aleksandra Petrić / „Udružene žene” Banja Luka, 2012. Dostupno na linku: <http://goo.gl/WSI9K8>

Analizu provedbe Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 izradilo je i objavilo UG „Budućnost”

Modriča.

Anthias, Floya. „The Intersections of Class, Gender, Sexuality and ‘Race’: The Political Economy of Gendered Violence.” International Journal of Politics, Culture and Society, Vol. 27, No. 2 (June 2014), pp.153-171. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/24713310>

Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Bosnia and Herzegovina. Dostupno na linku: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CEDAW/C/BIH/CO/4-5&Lang=En

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013–2017. godina („Službeni glasnik BiH”, br. 98/13). Dostupno na linku: <http://arsbih.gov.ba/project/gender-akcioni-plan-bih-2013-2017/>

Istraživanje o medijskom izvještavanju o rodno zasnovanom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini / Elvira Mujkić-Jukić / UN Women, 2016.

Izvještaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013–2017. Sarajevo, 2016. Dostupno na linku: <http://zenskamreza.ba/site/wp-content/uploads/2017/02/CEDaW-WEB-final-novembar-2016.pdf>

Jedinstvena pravila za primanje i obrađivanje zahtjeva za ispitivanje povreda Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH”, br. 72/11). Dostupno na linku: <http://arsbih.gov.ba/o-agenciji/zahtjev-za-ispitivanje/>

Konvencija o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama – CEDAW, Dostupno na linku http://www.vladars.net/sr-SPCyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/CEDAW_308094062.pdf

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici („Službeni glasnik BiH”, br. 15/13).

Mapa ženskih prava u Bosni i Hercegovini / Idžaković, Fedra / Sarajevo, 2015: Fondacija Cure i Sarajevski otvoreni centar, str. 12-14. Mapiranje servisa za podršku žrtvama nasilja nad ženama na Kosovu / Krol, Paula / 2017. Dostupno na linku: <https://rm.coe.int/seminar-pristina-report-serb/16807316e1>

Multisektorski odgovor na rodno zasnovano nasilje, Efikasan i koordiniran način zaštite i osnaživanja žrtava odnosno osoba koje su preživjele rodno zasnovano nasilje, Modul 1., EEIRH, UNFPA EECARO, 2015.

Narandžasti izvještaj - Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini (2016.). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Helsinški parlament građana Banja Luka.

Nasilje prepoznaj i spriječi!: Proživljeno iskustvo žena u teoriji i praksi; Maja Mamula, Silvija Ručević, Maja Vukmanić, Memnuna Zvizdić, Sarajevo: Udruženje „Žene ženama“, 2013.

Okvirna strategija za provedbu Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH za period 2015-2018. („Službeni glasnik BiH“, broj 75/15).

Opći komentar na član 9. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: PRISTUPAČNOST, My right 2017. Dostupno na linku: http://www.myright.ba/uimages/Opsti20komentar20na20clan20920Konvencije20o20pravima20osoba20s20invaliditetom_PRISTUPACNOST_MyRight_2017.pdf

Osnovna studija - Analiza usklađenosti zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini sa Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Fondacija „Udružene žene“ Banja Luka, 2015.

Patel, Pragna. „Notes on Gender and Racial Discrimination: An Urgent Need to Integrate an Intersectional Perspective to the Examination and Development of Policies, Strategies and Remedies for Gender and Racial Equality“, background paper, panel on „Gender and All Forms of Discrimination, in Particular Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance“, Commission on the Status of Women, forty-fifth session (March 2001), as quoted in A/CONF.189/PC.3/5, para 23. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/>

[Women/15YearReviewofVAWMandate.pdf](#)

Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, UNICEF 2013.

Postupanje u slučajevima nasilja u porodici, Multisektorski odgovor, Zaštita, pomoć i podrška žrtvama nasilja u porodici, Provođenje zaštitnih mjera izrečenih počinocima nasilja u porodici; Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2017.

Pregled multisektorskog odgovora na nasilje u porodici na lokalnom nivou u Bosni i Hercegovini, UN Women, 2018, https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2019/05/bosnia%20and%20herzegovina%20domestic%20violence/multisectoral%20response%20review_eng_final_compressed.pdf?la=en&vs=4436

Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini / Marija Babović, Olivera Pavlović, Katarina Ginić, Nina Karađinović, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, 2013.

Sigurna od straha, Sigurna od nasilja / Memnuna Zvizdić, Mirjana Musić i Merima Spahić, Tanja Mandić-Đokić, Jasna Rebac, Sandra Marković, Suvad Zahirović i Fikret Zuko / Udruženje „Žene ženama“, Sarajevo, 2017.

Strategija BiH za rješavanje problema Roma. Dostupno na linku: http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Odbor_za_Rome/Strategija%20BIH%20za%20rjesavanje%20PROBLEMA%20Roma.pdf

Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017.), („Službene novine Federacije BiH“, broj 22/13).

Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014-2019.), Banja Luka 2014. Dostupno na linku: <https://bit.ly/2H1M3Q6>

Thematic Sheet: „'Leaving No One Behind' in Action“, UN Women Fund for Gender Equality, 2017. Dostupno na: <http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2017/fge-leaving-no-one-behind-in-action-2017-en.pdf?la=en&vs=5026>

Zajednički globalni program Ujedinjenih nacija o osnovnim uslugama za žene i djevojčice koje

su žrtve nasilja, UN Women, UNFPA, WHO, UNDP i UNODC. <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>

Zaključna razmatranja o inicijalnom izvještaju Bosne i Hercegovine, Komitet za prava osoba sa invaliditetom. Dostupno na linku: http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Prava_osoba_sa_invaliditetom/Zakljucna%20razmatranja%20i%20preporuke%20Komiteta%20za%20prava%20osoba%20sa%20invaliditetom%20za%20BiH.pdf

Zaključna zapažanja na kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine, CEDAW /C/BIH/CO/4-5, Usvojio Komitet za ukidanje diskriminacije žena 2013. godine.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH”, br. 32/10). Dostupno na linku: <http://arsbih.gov.ba/project/zakon-o-ravnopravnosti-spolova-u-bih/>

Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH”, br. 59/09). Dostupno na linku: <http://bit.ly/1Qa5C7u>

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine”, broj 2/10, usvojila ga je Skupština Brčko distrikta Bosne i Hercegovine na 26. redovnoj sjednici, održanoj 28. februara 2018. godine).

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH”, broj 20/13 / 13. 3. 2013.).

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 102/12 i 108/13).

Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija, OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, 2009.

Žene koje inspirišu... - Istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH / Tatjana Žarković / Sarajevo: Fondacija Cure, 2017. Dostupno na linku: <http://fondacijacure.org/files/zene%20bos%20ver.pdf>

Spomenuti internet linkovi:

<https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/393016/incident-u-zenici-jedna-osoba-izbodena>

<https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/391521/teslic-nevjencani-suprug-napao-svoju-zenu-pa-je-s-maloljetnim-djetetom-istjerao-iz-kuce>

<https://www.diskriminacija.ba teme/nasilje-nad-ženama-s-invaliditetom---društveno-nevidljiv-problem>

<https://faktor.ba/vijest/sarajevo-na-bjelavama-teze-povrijeena-starica-policija-istrazuje-257104>

<https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Detalji-napada-u-Banjaluci-Brutalno-pretukao-zenu-zbog-duga/401338>

<https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Djevojka-u-donjem-rublju-u-centru-Banjaluke/444891>

BD – Brčko distrikt

BiH – Bosna i Hercegovina

SKRAĆENICE

CEDAW – Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena

CSR – Centar za socijalni rad

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

GAP – Gender akcioni plan

OSCE – Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi

RS – Republika Srpska

UNICEF – Fond Ujedinjenih nacija za djecu

